

Nenad ANTONIJEVIĆ

UDC 792(497.11)“1941/1944”

“SRPSKA SCENA”
Prilog istoriji pozorišnog života u Beogradu

Prilike u Srbiji za vreme nemačke okupacije
(nemačka vojna uprava i srpski organi vlasti)

APSTRAKTUM: Analizom časopisa “Srpska scena” daje se slika pozorišnog života u Beogradu za vreme Drugog svetskog rata, ali i osnova za praćenje srpske inteligencije i načina njenog ponašanja u ratnim uslovima.

Puč od 27. marta, raskidanje vojnog ugovora sa silama osovine i rušenje Namesništva i jugoslovenske vlade (potpisnice Pakta 25. marta 1941) i narodne antinemačke demonstracije koje su se dogodile u mnogim jugoslovenskim gradovima, bile su povod da Hitler donese odluku da se Jugoslavija vojno porazi i teritorijalno razbije. Jugoslovenska vojska, suočena sa izdajom u sopstvenim redovima i demoralisana nemačkim uspesima u prethodnim godinama, brzo je prestala da pruža otpor. Nemačka i njeni saveznici bili su i tehnički daleko nadmoćniji. Rat koji je počeo 5/6. aprila završen je potpisivanjem kapitulacije 17. aprila 1941. u Beogradu. Nemačka vojska je zaposela Beograd već 13. aprila. Jugoslovenska teritorija je podeljena između Nemačke, Italije, Mađarske i Bugarske, uz pomoć Hrvata i albanske, mađarske i nemačke manjine. Srbija je teritorijalno svedena u granice pre balkanskih ratova. Njoj je nametnuta stroga vojna okupaciona uprava. Nemačka uprava je, sem uobičajenih mera vezanih za okupacioni režim, imala više vanrednih obeležja na koje treba skrenuti pažnju: bila je apsolutna, pomognuta dopunskom, ali u suštini sekundarnom kontrolom organa kolaboracije (vazalni Savet komesara i Ministarski savet), koji su imali mala ovlašćenja.¹ Nemačka uprava je nosila preventivna obe-

1 Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, Beograd 1992, str. 133;

ležja i ništa nije prepuštala slučaju. Odisala je oštrinom. Na snazi su bile rasno diskriminacione odredbe usmerene protiv Jevreja i Cigana, te mere protiv masona, anglofila i KPJ. Stroge odredbe su zabranjivale rad i osnivanje političkih, kulturnih i sportskih organizacija, javne skupove, povorke. Pod udar nemačkih propisa dolazilo je podstrekavanje na nemire i štrajkove, cepanje okupatorskih plakata i objava, uvreda pripadnika Vermahta. Štab 11. nemačkog armijskog korpusa je 27. aprila 1941. izdao zapovest, prema kojoj se imao streljati svako ko se zatekne pod oružjem.² Predviđeno je uzimanje talaca u krajevima u kojima dođe do otpora nemačkoj oružanoj sili i streljanja u slučaju da se nemiri ponove. Uveden je sistem totalne kontrole u Srbiji, koja je obuhvatala poštu, telefon, telegraf, pisma, telefonske razgovore. Zabranjeno je slušanje neprijateljskih radio-stanica (Radio-London, Moskva i dr.). Glavni zadatak Saveta komesara na čelu sa Milanom Aćimovićem, formiranog 30. aprila 1941, sastojao se u tome da pridobije stanovništvo Srbije za politiku reda i mira.³ Nastojalo se da se, po cenu služenja okupatoru, obezbedi što povoljniji položaj srpskog naroda u novoj Evropi pod nemačkom kontrolom. Međutim, Srbija je, voljom nemačkog vrha 1941, degradirana do kraja u sistemu vazalnih režima koje je na tlu Evrope uspostavio Nemački rajh.⁴ Aćimovićev Savet komesara nije zadovoljavao Nemce svojom krajnjom neefikasnošću, a Aćimović nije imao ni ugleda u srpskom narodu. Ministarski savet je formiran 29. avgusta 1941. pod predsedništvom armijskog generala Milana Nedića, istaknutog srpskog oficira iz Prvog svetskog rata, koji je uživao poštovanje i ugled među Srbima.⁵ Stvaranje vlade po nazivu je bilo formalno, jer Nedićev kabinet nije imao bitnija ovlašćenja u odnosu na Savet komesara, a takođe je bio rastrzan unutrašnjim sukobima između struja koje su predvodili Milan Nedić, Milan Aćimović i Dimitrije Ljotić. Nemci su formiranjem te vlade podrivali kraljevsku vladu u emigraciji. Nemačkoj vojnoj upravi bilo je važno da se Srbija smiri, a ustanici poraze i unište. Sve Nedićeve značajne zahteve za poboljšanje položaja srpskog naroda i zahteve koji bi se ticali uspostavljanja stvarnih atributa državne vlasti i suvereniteta, Nemci su odbijali.⁶

Milan Borković, *Kontrarevolucija u Srbiji*, Beograd, 1979, knjiga I, str. 75-76, Srpski kvislinski režim nije pripadao Anti-kominternu Trojnom paktu Nemačke, Italije i Japana, jer je Srbija bila pod nemačkom vojnom upravom. Ulazak u poredak "Nove Evrope" proglašen je za alternativu Srbije, budući da je sistem parlamentarizma i demokratije srušen, a savez boljševizma i plutokratije označen kao nemoguć. Ideologija "Nove Evrope" počivala je na antiboljševičkim, antijevrejskim, antimasonskim i antidemokratskim osnovama.

2 B. Petranović, nd. str. 132.

3 B. Petranović, nd. str. 137.

4 B. Petranović, nd. str. 137.

5 B. Petranović, nd. 217; Milan D. Ristović, *Nemački "novi poredak" i jugoistočna Evropa 1940/1941-1944/1945*, Beograd 1991, str. 93.

Srpska vlada je bila izvršno-upravni organ. Nemcima je predstavljala administrativno-političku osnovu za lakše ostvarivanje tekućih upravno-privrednih i propagandno-političkih zadataka.⁷

Propaganda i štampa u Srbiji pod okupacijom 1941-1944

Propaganda se za vreme okupacije od prvog dana nalazila pod potpunom nemačkom kontrolom, preko odeljela za propagandu pri Upravnom štabu, koje je veličalo i popularizovalo nemačke vojne akcije, upravne i ekonomske mere u Srbiji, izgradnju "novog poretka", zaštitu javnog reda i mira.⁸ Hijerarhija odlučivanja i organizacija delovanja nemačke propagande u Srbiji su bile sledeće: propagandno odeljenje "Jugoistok" bilo je neposredno podređeno nemačkom vojnom zapovedniku u Srbiji, ali je stvarna naređenja primalo od Odeljenja za propagandu Vrhovne komande Vermahta (OKW).⁹ U sastavu propagandnog odeljenja "Jugoistok" nalazila se i propagandna sekcija ("S"). Ta sekcija, sa sedištem u Beogradu, delila se na referate: radio, štampa, pozorište, varijete, referat za noćne lokale. Pozorišni referat kontrolisalo je Narodno pozorište, provincijska i putujuća pozorišta. Sprovedena je cenzura beogradske radio-stanice, koja je bila pod nemačkom upravom i potpunom kontrolom. Pri Ministarskom savetu Milana Nedića formirano je odeljenje državne propagande, koje se sastojalo od odseka za štampu, publicističkog, kulturno-privrednog i administrativnog odseka.¹⁰ U aprilu 1943. došlo je do promene njegove organizacije i ono je postalo treće odeljenje Ministarskog saveta. Njegovi odseci su bili: administrativni, odsek za opštu i socijalnu propagandu sela i pozorišni odsek.¹¹ Šef odeljenja (Centralni pres-biro) bio je Đorđe Perić. Šef odseka za opštu propagandu bio je dr Lazar Prokić, koji se isticao napadima na komuniste, mašone i Jevreje. Istaknuti propagandisti režima bili su i Danilo Gregorić, Stanislav Krakov, Nikola Marinković, dr Dimitrije Najdanović, Milan Banić, Milovan Popović i Radenko Tomić. Zbog propagandno-bezbedonosnih razloga izuzetna pažnja je posvećivana štampi i izdavačkoj delatnosti. Ta delatnost je normirana uredbama donetim u maju, odnosno julu 1941.¹² Niko nije mogao obavljati uredničku

6 M. D. Ristović, n.d. str. 88.

7 B. Petranović, nd. str. 135.

8 B. Petranović, n. d, str. 424.

9 B. Petranović, n. d, str. 424.

10 Arhiv Srbije, G/1 Ministarski Savet Milana Nedića, "Službene novine" br. 54/1942.

11 AS, G/1 MS, Milana Nedića, "Službene novine" br. 30/1943.

12 Milan Borković, n. d, knjiga II, str. 74, Okupacione "Službene novine" donele su 22. maja 1941. mnoge uredbe i naredbe. Pomenutog datuma objavljena je uredba o štampi na okupiranoj srpskoj teritoriji, zatim uredba o vođenju pozorišta, uredba o radu bioskopa i iznajmljivanju filmova i uredba o kabareima i varijeteima, B. Petranović, n. d, str. 144.

dužnost ako prethodno nije bio upisan u staleški spisak Srpskog novinarskog udruženja.¹³ Periodične publikacije su mogle biti štampane uz odobrenje propagandnog odeljenja "S" kod nemačkog vojnog zapovednika. Za propagandistički materijal (brošure, plakati, leci) takođe je bilo potrebno odobrenje.

Postojala je i novinska agencija "Rudnik", dok je u izdavačkoj delatnosti ključno mesto zauzimala najznačajnija srpska izdavačka kuća "Srpska književna zadruga".¹⁴ Obe institucije su bile pod kontrolom srpske vlade. "Srpska književna zadruga" je imala komesarsku upravu koju je imenovao Ministarski savet.

U Srbiji pod okupacijom izlazilo je više od 40 listova dnevnih, nedeljnih, mesečnih, od kojih su najznačajniji bili: "Novo vreme", "Obnova", "Srpski narod" i "Naša borba".¹⁵ Organ Aćimovićevog Saveta komesara, pa i Nedićeve vlade, bilo je "Novo vreme", dnevno-informativni list. Urednici su bili Predrag Milojević, dr Miloš Mladenović, Stanislav Krakov. Kao glavno ideološko-političko glasilo, list je imao veliki tiraž od 200.000 primeraka i bio je upućivan i u zarobljeničke logore jugoslovenske vojske. Od 6. jula 1941. pokrenut je večernji list "Obnova", urednici su bili Milan Stoimirović Jovanović i Stanislav Krakov. "Naša borba" je izlazila od 7. septembra 1941. Urednici su bili dr Dimitrije Najdanović i Ratko Parežanin. Taj list je bio glasilo "Zbora", pokreta na čijem je čelu bio Dimitrije Ljotić. "Srpski narod" je pokrenut 6. juna 1942, kao nedeljno-politički list, pod uredništvom Velibora Jonića, ministra prosvete. Kolaboracionistička štampa je glorifikovala nemačke vojne pobede, tehničku i ljudsku nadmoć Trećeg rajha. Napadani su Jugoslavija, masoni, plutokratski režimi zapadnih demokratija (posebno Britanci), a od 22. juna 1941. napadan je i SSSR. Nemačka je predstavljana kao prijatelj srpskog naroda. Propagirana je moralna, nacionalna i socijalna obnova srpskog naroda. Isticano je zalaganje za novu Srbiju koja će počivati na zdravim seljačkim osnovama. Zahtevano je vraćanje narodnom duhu, zadružnoj tradiciji, svojim korenima. Podržavana je delatnost srpske vlade i veličane su zasluge Milana Nedića. Osim političke štampe, izdavane su službene novine, novine zabavnog karaktera, publikacije u obliku stripa, listovi namenjeni školsko-pedagoškim pitanjima ("Prosvetni glasnik"), selu ("Srpsko selo"), radništvu ("Srpski radnik"), ženi ("Naša žena"), filmskoj umetnosti ("Filmske novosti"). Pozorišnoj umetnosti je bio posvećen časopis "Srpska scena", koji je izlazio u Beogradu za vreme nemačke okupacije (1941-1944) i nastavljao je tradicije predratne "Scene".

13 M. Borković, n. d, knjiga II, str. 273-279; Srpsko novinarsko udruženje formirano je 20. maja 1941. Za predsednika je izabran Radenko Tomić, počasni predsednik bio je Jovan Tanović.

14 B. Petranović, n. d, str. 430; vidi Ljubinka Trgovčević, *Istorija SKZ*, Beograd 1992.

15 Vidi Milan Matić, *Štampa u Srbiji u Drugom svetskom ratu 1941-1944*, doktorska disertacija u rukopisu, Beograd 1990; B. Petranović, nd. str. 144-145 i 429.

Struktura i sadržaj časopisa "Srpska scena"

Vlasnik i izdavač je bilo Srpsko narodno pozorište iz Beograda. Izlazio je svakog 1. i 16. u mesecu na 32 strane, sa fotografijama koje su bile vlasništvo SNP i njegovog arhiva. Urednici su bili stručni ljudi iz pozorišta: Borivoje Jevtić,¹⁶ direktor Drame (1941/1942), Nikola Trajković,¹⁷ generalni sekretar Srpskog narodnog pozorišta (1942/1943. do 1. januara 1943), dr Vinko Vitezica,¹⁸ književno-umetnički referent (do 1. februara 1944) i Živojin Petrović,¹⁹ šef lektorata Srpskog narodnog pozorišta (do prestanka izlaženja

- 16 Borivoje Jevtić (1894-1959), direktor Drame 1941-1944 i urednik "Srpske scene". Bio je istaknuti učesnik nacionalno-političkog pokreta "Mlada Bosna" i zato je posle vidovdanskog atentata 1914. uhapšen i osuđen na 3 godine robije. Između dva rata se istakao kao dramaturg i reditelj, pozorišni recenzent, esejista i hroničar. Radio je kao dramaturg u NP u Sarajevu 1919-1941. U sezoni 1925/1926. bio je u inostranstvu radi pozorišnih studija režije i glume. Doprineo je podizanju umetničkog nivoa sarajevske pozorišne scene, a uticao je i na repertoar NP u Beogradu, a i NP u Šapcu, gde je kraće vreme posle Drugog svetskog rata bio direktor Drame. Pisao je članke i eseje o teorijskim pitanjima pozorišne umetnosti. Prevodio je strane pozorišne komade. Uređivao je pozorišne časopise "Sarajevsku scenu" 1937/1939. i "Srpsku scenu" u Beogradu 1941/1942. i književni časopis "Pregled" koji se bavio i pozorišnim pitanjima; Borivoje S. Stojković. *Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)*, Beograd 1979, str. 762-763.
- 17 Nikola Trajković (1896-1985), generalni sekretar NP u Beogradu i urednik "Srpske scene". Ugledni teatrolog i pisac. Od 1921. je bio u nekoliko mahova u NP u Beogradu. Bio je bibliotekar, sekretar koji je vršio dramaturške pslove, neka vrsta atašea za štampu, bio urednik "Srpske scene" u drugoj polovini 1942, generalni sekretar NP od 1942. Najduže je proveo u direkciji Drame, 1925-1928. Od 1922. do 1926, s malim prekidom uređivao je stalnu rubriku "Pozorište" na celoj strani "Vremena". Od jeseni 1923, izdavao je najpre s publicistom Mihailom Mihailovićem Svetovskim, desetak brojeva, zatim sam 1923-1925. prvu srpsku isključivo pozorišnu ilustrovanu reviju "Komedija". Trajković je pisao pozorišne recenzije, teorijske članke, portrete istaknutih glumaca i osvrte na prošlost srpskog pozorišta. Bio je prvi istorijski hroničar srpskog pozorišta u početku XX veka; B. Stojković nd. str. 574 i 951.
- 18 Dr Vinko Vitezica (1886-1974), urednik "Srpske scene". Krajem jula 1940. sa mesta upravnika NP smenjen je Milan Predić. Odlukom ministra prosvete, 31. avgusta 1940, dr Vitezica, načelnik umetničkog odeljenja, postavljen je za vršioca dužnosti upravnika NP koji je privremeno doveden dok se ne nađe neko povoljnije rešenje za režim. U NP u Beogradu je radio 1918-1922. kao književni referent, 1921-1923. predavao je istoriju dubrovačke drame i drame romanskih naroda i nemački jezik u glumačko-baletskoj školi. U "Trgovačkom glasniku" je 1925-1926. i 1940. pisao pozorišne recenzije. Nekoliko godina je predavao i uporednu istoriju svetske književnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Pisao je u časopisu "Misao" 1924, u "Vremenu" 1940. Bio je urednik "Srpske scene" u 1943. i početkom 1944. godine; B. Stojković nd. str. 713-4, 960.
- 19 Dr Živojin Petrović (1907-1986), šef lektorata NP i urednik "Srpske scene". Završio je gimnaziju u Kruševcu, Filozofski fakultet u Beogradu i Skoplju, a doktorirao u Beogradu. Radio je kao lektor NP u Skoplju 1932-1935. Tu je i povremeno glumio, režirao dečije komade i uređivao "Pozorišni list" 1934-1935. U maju 1935. postao je vršilac dužnosti sekretara Drame NP u Beogradu, za uprave Brane Vojinovića. Od 1940. do početka 1941. upravnik je NP u Banjaluci i kratko u NP u Nišu 1941. U NP u Beogradu bio je šef lektorata,

lista). U sezoni 1941/1942. izašlo je 19 brojeva, u 1942/1943. dvadeset, a 1943/1944. bilo je 12 brojeva, od čega tri dvobroja. Časopis je saradivao sa uglednim pozorišnim ljudima, naučnim delatnicima i umetnicima da bi imao što književnije obeležje. Najveći deo materijala u časopisu se odnosio na aktuelni pozorišni repertoar (nove predstave, režija, scenografija, muzički i baletski noviteti, rad dirigenata i pozorišni život uopšte).²⁰ Na kraju pozorišne sezone časopis je prikazao godišnji pregled delatnosti Drame, Opere i Baleta, pregled finansijskog poslovanja i pregled rada tehničke direkcije.

“Spska scena” je sa početkom sezone 1943/1944. dobila redakcijski odbor kao savetodavni organ uredništva, koji je obrazovala uprava Srpskog narodnog pozorišta. Cilj tog odbora bio je da na zajedničkim sednicama utvrdi tekstove za svaki broj časopisa i odredi saradnike. Time je bio olakšan rad uredništvu. Redakcijski odbor su sačinjavali direktori i sekretari Drame i Opere, šef i sekretar Baleta, književni referenti Velimir Živojinović Masuka²¹ i Petar Pecija Petrović,²² lektor Živojin Petrović (kasnije urednik), te reditelji

koji je ustanovljen u sezoni 1942/1943. i kraće vreme 1944. urednik “Srpske scene” do prestanka izlaženja lista. Posle rata radio je u jednom rejonskom pozorištu. Objavljivao je studije i priloge o pozorištu u “Srpskoj sceni” i “Zborniku Matice Srpske za književnost i jezik”. Prevodio je i strane pozorišne komade; B. Stojković nd. str. 706.

- 20 Strukturu časopisa je činilo 13 rubrika: uvodni članci; članci, studije, rasprave; izjave upravnika, šefova, reditelja i drugih članova SNP; biografije umetnika – članova SNP; nevidljivi trudbenici SNP; premijere, obnove, reprize; pozorišni život u starom Beogradu; pozorišne beleške; pozorišna hronika; vesti iz Kuće; vesti iz Uredništva; pozorišne glose; fotografski snimci.
- 21 Velimir Živojinović Masuka (1886-1974), član redakcije “Srpske scene”. Završio je gimnaziju i filozofiju u Beogradu. Bio je i na univerzitetu u Lajpcigu, diplomirao germanistiku u estetiku u Beogradu. Radio je u Beogradu od 1914. kao suplent i profesor. Godine 1919. uređivao je “Epohu”, a sa Simom Pandurovićem uređivao je časopis “Misao” 1919-1921. i 1928-1934. Bio je upravnik NP u Beogradu od kraja 1924. do avgusta 1925. a upravnik NP u Skoplju od 1935. do 1941. Bio je reditelj u NP u Beogradu 1924-1925. i 1934-1935. i u NP u Skoplju 1935-1941. U Beogradu je postavio na scenu 14 komada. Posle II svetskog rata radio je nekoliko godina kao reditelj i dramaturg NP u Nišu. Bio je darovit pesnik i književni kritičar sa istančanim merilima. Kao kritičar pisao je u časopisu “Misao” 1920-1921, 1925-1927. i 1929-1931, kao i u “Politici” 1930-1932 i 1940-1941. Objavio je knjigu *Iz književnosti i pozorišta* 1928, gde su sabrane njegove književne i pozorišne kritike; B. Stojković nd str.604-605, 950.
- 22 Petar Pecija Petrović, mladi (1899-1952), član redakcije “Srpske scene”. Završio je osnovnu školu i dve godine glumačkog tečaja u Zagrebu. Bio je u NP u Sarajevu 1922-1926, u NP u Skoplju 1926-1930. i u NP u Beogradu 1930-1938. Bio je jedan od osnivača (1938), član i reditelj Umetničkog pozorišta. Od maja 1940. opet je u NP u Beogradu. Godina 1948-1950. bio je član i reditelj Beogradskog dramskog pozorišta. Pisao je pripovetke, društvene romane, društvene, psihološke ili istorijske drame, potom stručne pozorišne članke i pozorišne kritike (“Naša scena” – Novi Sad, 1951-1952). Najviše je postigao u književnosti (beletristika i drama); B. Stojković nd. 654-655.

Drame i Opere Vladeta Dragutinović,²³ Milan Stojanović²⁴ i Nikola Cvejić Vladin.²⁵ Sednicama odbora predsedavao je upravnik Jovan Popović.²⁶

23 Vladeta Dragutinović (1893-1975), član redakcije "Srpske scene". Glumac je, nosilac značajnih dramskih uloga i ljubavnika u salonskom, ponajviše francuskom repertoaru. Kao dečak igrao je u malom pozorištu Branislava Nušića i Mihaila Sretenovića, a kao gimnazijalac u amaterskom pozorištu u nekadašnjoj "Građanskoj kasini". Završio je realku u Beogradu. Prvi put stupio je na scenu kao glumački pripravnik u NP u Beogradu 1912, a već 1913. otišao u novoosnovano Pokrajinsko pozorište u Dubrovniku. Vraćajući se posle osam meseci u Srbiju, uhapsila ga je u Sarajevu austrougarska vlast. Bio je u logoru u Nežideru, odakle je prebegao u Ajaćio na Korzici. U Parizu je pohađao školu za dikciju i dramsku umetnost. Član NP u Beogradu je od 1920, gde stvara do penzije. Od 1930. bio je reditelj, a od 1938-1939. predavač stilova glume u Glumačkoj školi. Posle penzionisanja, honorarno je radio do 1958. u NP u Beogradu, a zatim do 1965. vodio svoju glumačku trupu. Između dva rata bio je najplodniji prevodilac s francuskog jezika – 120 komada. Odlikovan je 1930. "Zlatnom akademskom palmom oficirskog reda" i 1936. Legijom časti. Igrao je i na francuskom jeziku. Kao reditelj u NP u Beogradu postavio je 31 komad, od čega samo jedan domaći "Izbiračicu", Koste Trifkovića – 1942. Ostali komadi su najvećim delom francuski – 17 i skoro svi su bili njegovi prevodi; B. Stojković nd str. 632-633 i 727.

24 Milan Stojanović (1899-1956), član redakcije "Srpske scene". Darovit je karakterni glumac i još bolji reditelj, prevodilac francuskih komada sa francuskog jezika. Učio je nižu gimnaziju u Beogradu, a za vreme I svetskog rata završio je gimnaziju u Bolijeu kod Nice i u Sen Žermenu do Bolijeu u Francuskoj. Završio je jugoslovensku i svetsku književnost na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Prvi put je igrao i recitovao 1917. Na studentskim predstavama u Beogradu igrao je 1919. Od 1920. je privremeni, a od 1921. i stalni član, a od 1937. i reditelj NP u Beogradu. Godine 1939. bio je reditelj i upravnik NP Moravske banovine u Nišu. Od novembra 1939. ponovo je član, reditelj i upravnik službene "Scene" NP u Beogradu. U NP u Beogradu kao reditelj postavio je 12 komada, uglavnom za vreme II svetskog rata; B. Stojković nd 638 i 733

25 Nikola Cvejić Vladin (1896-1987). Pohađao je gimnaziju u Zemunu, odakle je 1914. pobegao u Beograd, jer je učestvovao u rušenju spomenika cara Franje Josifa. Za vreme okupacije radio je u Fabrici stakla u Paraćinu. Otkriven je 1915. Godinu dana provodi u zatvoru u Zagrebu, a do kraja rata nalazi se u internaciji u Koprivnici. Veliku maturu je položio u Vukovaru, a Šumarski fakultet završio u Zagrebu. Pevao je u Akademskom pevačkom društvu "Balkan" i Operi u Zagrebu. Učio je privatno pevanje u Zagrebu. U Ljubljani je pevao u Operi 1922-1925, dok je u Zagrebu pevao 230 puta, od 1925. do 1930, za vreme direktora Opere Petra Konjovića. Završio je Umetničku školu u Milanu. U inostranstvu je gostovao 1930-1939. (Brno, Prag, Beč, Kopenhagen, Stokholm, Varšava, Poznanj, Budimpešta, Sofija, Pariz, Oslo). U jesen 1939. postaje stalni član Opere u NP u Beogradu. Reditelj u Operi je 1941-1945. Od 1946. predaje pevanje na Muzičkoj akademiji u Beogradu. Njegovi učenici bili su Radmila Bakočević, Gordana Jeftović, Danica Mastilović, Dušan Popović, Predrag Protić. U NP u Beogradu je proveo i petnaestak godina posle II svetskog rata. Bio je član redakcije "Srpske scene"; B. Stojković nd. str. 758.

26 Jovan Popović (1899-?), upravnik NP u Beogradu 1941-1944. Poticao je iz jedne od najuglednijih porodica Srbije. Njegovi stričevi su bili Bogdan i Pavle Popović, čuveni profesori Univerziteta, i Dimitrije koji je bio diplomata od ugleda. Završio je nižu gimnaziju u Negotinu, višu gimnaziju i Pravni fakultet u Beogradu. Osnovao je 1919. na Univerzitetu pozorište "Ivo Vojnović", kasnije nazvano "Nušić". Od 1921. do 1924. bio je redovni član NP u Beogradu. Radio je i kao reditelj, uglavnom dobrotvornih predstava. Najbolje se snalazio u ulogama mladih ljubavnika u salonskim komedijama. Advokaturom se bavio od 1924.

Časopis je pre svega pratio umetničku pozorišnu aktivnost i to dramске, operске i baletske premijere. Na stručan način čitaocima su prikazivani književna analiza i pozorišni komadi koji su bili dramatičizovani na sceni. Veliki prostor je posvećivan i autoru dela (pisцу, pesniku, kompozitoru). "Srpska scena" bi predstavila njegovu biografiju i bibliografiju, objašnjavala je književni ili muzički stil i epohu, vreme i uslove u kojima je autor stvarao prozne tekstove, stihove ili note, oblikujući ih u umetnička dela. Ponekad je dat i osvrt na istorijat pojavljivanja nekog dela na pozorišnoj sceni u zemlji autora, u svetu i na beogradskoj sceni.

Objavljivano je više stručnih napisa o teoriji pozorišta, čiji autori su bili reditelji, dramaturzi, scenografi, lektori, kompozitori, dirigenti, a i književnici, filozofi, estetičari i drugi: Gete, Strinberg, Lesing, Šopenhauer, potom Karl Nilsen, dr Oto cur Neden, Oto Falkenberg, Artur Kučer, dr Georg Hartman, dr Ralf Badenhausen, Romano Gvardini, Gustav Grindgens, dr Hans Knudzen, Velizar Godevac²⁷, Miomir Denić²⁸, Velimir Živojinović, Anatolije Žukovski,²⁹ Borivoje Jevtić, Vladislav Mošulj, Svetomir Nastasije-

do 1935. kada je postao šef odseka za film u vladi Milana Stojadinovića. Napisao je više scenarija i ostvario nekoliko uloga u našem filmu. U Nedićevoj vladi je za vreme nemačke okupacije bio šef odseka za pozorište i priredbe. Za komesara Srpskog narodnog pozorišta u Beogradu, s pravima i dužnostima upravnika imenovan je 25. avgusta 1941. Na toj dužnosti je ostao do kraja okupacije. Kao upravnik režirao je nekoliko pozorišnih komada. Zalagao se za ostvarenje srpskog pozorišta i kulture, ali pod okriljem i stalnom kontrolom nemačkih vlasti. Posle oslobođenja, zajedno sa Nedićevom vladom pobeo je u inostranstvo, ali se vrlo brzo vratio u zemlju. Osuđen je na četiri godine zatvora. Izdržavši kaznu zaposlio se u Riječkom brodogradilištu kao pravni referent. Živeo je u Opatiji, gde je i umro sedamdesetih godina; B. Stojković nd. str. 762.

- 27 *Velizar Godevac (1898-?), šef Baleta 1941-1942.* Gimnaziju je učio u Beogradu i Francuskoj. Studirao je filozofiju u Beogradu, zatim klavir kod Rudolfa-Marije Brajthaupta u Berlinu, teoriju muzike učio je od Valtera Gmajndla. Dalje se usavršavao u Hanoveru kod Karla Lajmmera. Balet je studirao kod ruskih majstora u Parizu (Vjačeslav Svoboda) i Berlinu (Aleksandra Nikolajeva, Ekaterina Deviljer). Radio je kao dirigent u trupi Voncehovskog, boravio u trupama Nižinske, Mjasina, de Bazila. Godine 1926. bio je korepetitor u poznatoj baletskoj grupi Sergija Pavloviča Dragiljeva. Koncertirao je u gradovima Nemačke, Francuske, Engleske i u Beogradu. Značajni su nastupi u Milanu, Parizu, Monte-Karlu. Važni su i njegovi pronalasci u oblasti muzičkih instrumenata (gudalo); "Srpska scena", br. 4, 15. novembar 1941, 1.
- 28 *Miomir Denić (1913-1996), tehnički šef SNP 1941-1944.* Završio je realku 1931, glumačku školu 1935. Od te godine je dekorativni slikar u NP u Beogradu. Na Tehničkom fakultetu u Beogradu apsolvirao je 1937. Stalni slikar i scenograf NP u Beogradu je 1936-1944. Glavni scenograf i tehnički šef "Avala-filma" je od 1944. do 1950. Radio je i kao pozorišni i filmski scenograf. Radio je za NP, Beogradsko dramsko i Humorističko pozorište. Pionir je filmske scenografije u nas. Za neka scenografska rešenja dobio je visoke nagrade ("Zlatna arena" u Puli). Radio je scenografiju i u inostranim pozorištima, u Minhenu, Barseloni i dr; B. Stojković nd. str. 733-734.
- 29 *Anatolije Žukovski (1907), šef Baleta na početku II svetskog rata.* Kadetsku školu je učio u Kijevu i Beloj Crkvi. Završio je šest semestara Tehničkog fakulteta u Beogradu. Godine

vić,³⁰ Nikola Trajković, dr Vinko Vitezica, Živojin Petrović, Slobodan A. Jovanović,³¹ Milutin Čekić, Svetislav Šumarević, Milan Dimović, Ariton Mihailović, Branko Lazarević.

Bogata dokumentima i podacima iz naše pozorišne istorije bila je rubrika o pozorišnom životu u starom Beogradu, gde su objavljivani članci o značajnim događajima kao što su: prva predstava na Đumruku, prva predstava u zgradi kod Kneževog spomenika, pozorište u "Velikoj pivari", prvo nemačko pozorište, rubrike o našim prvim pozorišnim učiteljima, glumačkim školama, pozorišnoj kritici, počecima prvih pozorišnih sezona i uspesima prvih komada, o pozorišnoj publici i članci o ličnostima značajnim za srpsko pozorište (Milorad Gavrilović, Aleksa Bačvanski, Milovan Glišić, Jovan Sterija Popović, Milka Grgurova, Pera Dobrinović, Miloš Cvetić, Toša Jovanović, Vuk Stefanović Karadžić, Miša Anastasijević, Matija Ban). Autori tekstova su bili Đorđe Maletić, Svetislav Šumarević, Nikola Trajković, Živojin Petrović, Slobodan A. Jovanović i Borivoje Jevtić.

U rubrikama "Pozorišne beleške" i "Pozorišna hronika" objavljivane su kraće vesti i članci o pozorišnom životu sa različitom tematikom.

Čitaoci su obavestavani o organizovanju đачkih predstava za srpsku srednjoškolsku omladinu. Ministarstvo prosvete je saradivalo sa Srpskim

1922. je u baletskoj školi Jelene Poljakove. Baletski statista u NP u Beogradu postaje za vreme Fortunata, koji je bio šef Baleta. Posle odlaska igrača Strešnjeva, preuzima njegovo mesto 1926. U Španiji boravi 1927. i 1928/1929. Takođe boravi u Ruskoj operi u Parizu. Od 1930. je prvi igrač Baleta u Beogradu i partner Nataše Bošković i Nine Kirsanove. Sa odlaskom Borisa Knjazeva 1935. postaje vršilac dužnosti šefa Baleta. Godine 1936. boravi u Berlinu, a 1937. u Londonu, gde usavršava koreografiju. Proučava jugoslovenske narodne igre i pokušava da ih stilizuje za scenu. Na beogradskoj sceni je pripremio balet za 20 opera i 23 drame i nekoliko celovečernih baletskih predstava; "Srpska scena", br. 1, 1. oktobar 1941. I.

30 *Svetomir Nastasijević (1902-1979), direktor Opere SNP 1941-1943.* Posle gimnazije je završio Arhitektonski fakultet u Beogradu. Na Beogradskom univerzitetu je 1931/1932. pohađao muzički seminar i slušao predmete Istoriju muzike, Nauku o filharmoniji. Bio je i u Beogradskoj muzičkoj školi (učio dirigovanje kod Ivana Brezovšeka). Komponovao je operaska, simfonijska, horska, kamerna muzička dela i muziku za filmove. Opere su "Međuluško blago" i "Đurađ Branković". Simfonijska dela, Srpske igre, Srpska svita, Sabor, U dolini Morave; koncerti: za violinu i orkestar, za flautu i orkestar; kamerna muzička dela: dva gudačka kvarteta, sedam većih klavirskih kompozicija, jedna kompozicija za violinu i klavir; horske kompozicije: Omer i Merima, Slovo ljubavi, Liturgija Sv. Jovana Zlatoustog, četiri svite za mešoviti hor, pet svita za ženski hor. Pisao je povremeno muzičke prikaze u časopisu "Život i rad" 1934-1937; B. Stojković, n. d, str. 762.

31 *Dr Slobodan A. Jovanović (1911-1993), sekretar Drame NP.* Završio je gimnaziju u Skoplju, Filozofski fakultet sa doktoratom u Beogradu. Na usavršavanju književnosti i jezika proveo je duže vreme u Parizu i Londonu, a kraće boravio u SAD i u nekoliko evropskih zemalja. Radio je kao suplent gimnazije u Somboru. U NP u Skoplju bio je lektor dramaturg 1935-1938, u NP u Beogradu je bio književni referent 1938-1940, sekretar Drame od 1940. i bibliotekar 1944-1945. U Narodnoj biblioteci u Beogradu je radio kao šef važnog odeljenja 1945-1966. Bio je izvrstan prevodilac, napisao je veliki broj članaka, eseja, kritika; B. Stojković, n. d, 710-711 i 714.

narodnim pozorištem. Od 20. februara 1943. uvedene su posebne dažke predstave, koje su se održavale jednom nedeljno, pre podne od 9h30min.³² Ulaznice za tu vrstu predstava dobijale su se samo preko nadležnih srednjoškolskih direkcija. One su u sporazumu sa Ministarstvom prosvete određivale raspored po kome su pojedine srednje škole posećivale Srpsko narodno pozorište.³³ Prva predstava je bila klasično delo, komedija "Mina od Barnhelma", od Lesinga. Predavanje o autoru održao je upravnik Jovan Popović, koji je bio i režiser. Pred svaku dažku predstavu održavano je predavanje o piscu komada koji se igra na sceni. Na taj način je srednjoškolska omladina bila upućivana u književnu i pozorišnu vrednost onih autora koji su bili zastupljeni u školskim programima. Igrani su i "Kir Janja" od Jovana Sterije Popovića (predavanje održao Živojin Petrović), potom "Izbiračica" Koste Trifkovića i Molijerov "Tartif". Nova prosvetna politika je vodila računa o državnim potrebama i kulturnom napretku Srbije u novim istorijskim okolnostima. Smisao prosvetne politike, čiji je najznačajniji ideolog Velibor Jonić, bio je izlečenje duhovnog stanja omladine i potiskivanje uticaja dekadentnog zapada, a i odbacivanje ideja internacionalizma sa istoka.³⁴

Kraćim člancima i slikom časopis je povremeno obaveštavao o posetama seoskih domaćina Milanu Nediću i njihovom prisustvu pozorišnim predstavama koje je Srpsko narodno pozorište igralo specijalno za njih. Izvođena su dramska dela istaknutih srpskih, klasičnih pisaca. Domaćini iz Pocerine, tamnavsko-posavskog sreza, Jadra, Valjeva, Mionice, Podgorine su u martu, aprilu i maju 1942. gledali "Nesuđene zetove" Slavomira Nastasijevića, "Podvalu" Milovana Glišića, "Đida" Janka Veselinovića i Dragomira Brzaka i "Izbiračicu" Koste Trifkovića.³⁵ Smatralo se da su ljudi sa sela voleli da posmatraju aktovke iz narodnog života i novije narodne istorije, a i

32 "Srpska scena", br. 12, 16. februar 1943. II

33 M. Borković, nd. str. 94, II. Zabranjivani su mnogi pozorišni komadi ako bi se utvrdilo da obrađuju motive koji bi mogli izazvati antiokupatorsko raspoloženje omladine i njen prezir prema Nedićevoj vladi. Naređenjem Ministarstva prosvete od 27. avgusta 1943. školskoj omladini je zabranjeno posećivanje predstava: Centrale za humor, Razbribrige i Acinog smešnog pozorišta.

34 B. Petranović nd. str. 488; "Srpska scena" br. 17, 1. juni 1942. I Jovan Popović u govoru na beogradskoj radio-stanici, 27. maja 1942 kaže: "Današnja Srbija je svesna snažne uloge pozorišta u postavljanju smišljene i planske kulturne politike. Svesna je da pozorište nije samo fabrika smeha i prazna ćeretanja, već snažan instrument kulturne propagande. Svesna je, najzad, da se jedna zemlja, ako hoće da se zove kulturna zemlja, i narod koji u njoj živi kulturnim narodom ne može ni zamisliti bez solidno postavljenih kulturnih institucija, među kojima pozorište predstavlja svakako najuzvišeniju vrstu. Smišljenom repertoarskom politikom pozorište može pružiti prave uslove za dobro postavljen i zdrav nacionalno-kulturni razvoj naše omladine. Jer za njeno vaspitanje, naročito u današnje vreme, nosimo ogroman osećaj odgovornosti i radi nje moramo učiniti najveće žrtve da bi se ta omladina pravilno razvila i u novome poretku Evrope bila od koristi i sebi i zemlji."

35 "Srpska scena", br. 13, 1. april 1942; br. 15; 1. maj 1942; br. 16, 16. maj 1942. I.

dramatizaciju narodne poezije. U sklopu politike Nedićevog režima prema seoskom staležu, šef odseka za propagandu Lazar Prokić je u Beogradu osnovao "Dom seljaka", odnosno ustanovu "Zemlja i rad", gde su dovođeni seljaci i za njih organizovana predavanja u maloj sali Kolarčevog univerziteta.³⁶ Seljacima je prikazivan rad kulturnih ustanova i ekonomskih institucija. Svake nedelje bi u Beograd stizale grupe od 70 do 80 seljaka. Kao svoje goste primao ih je i Milan Nedić. Tim posetama želeo je da učvrsti vlast i poveća ugled u narodu. Članove delegacija odabirali su okružni načelnici i u njima su bili isključivo poverljivi ljudi koji su bez rezerve podržavali Nedićev režim. Zvanična ideologija je srpskog seljaka predstavljala kao biološku i socijalnu osnovu i koren celokupnog Srpstva.³⁷

Organizovane su brojne humanitarne predstave čiji je prihod bio namenjen Crvenom krstu: pomoć za srpske izbeglice, za postradale od bombardovanja, za bolesne glumce i porodice nastradalih i preminulih umetnika pozorišta.

Igrane su i posebne predstave namenjene nemačkoj vojsci i ranjenicima. To su bile uglavnom opersko-baletske večeri.

U rubrici naslovljenoj Pozorišne beleške praćene su pozorišne strane i prenošeni članci o aktivnosti Srpskog narodnog pozorišta o pozorišnoj umetnosti i kulturi uopšte iz najznačajnijih dnevnih i nedeljnih listova ("Novo vreme", "Obnova", "Srpski narod", "Naša borba"). Najbogatije pozorišne rubrike bile su u božićnim i uskršnjim priložima. Čitaoci su obavešteni o pisanju nemačke štampe o pozorišnoj aktivnosti, a i o izdavačkoj delatnosti u Srbiji (poduhvati "Srpske književne zadruge", Jugoistoka). Po mišljenju Borivoja Jevtića, ranije redakcije su pravile časopis koji se sastojao od konstatacija i reklama.³⁸ Među pozorišnim poslenicima je pred rat važilo mišljenje da književni pozorišni časopis nije mogao imati uspeha kod čitačke publike, osim ako u njemu nije bilo pozorišnih anegdota i priča. Najveći uspeh "Srpska scena" je postigla u prvoj sezoni izlaženja 1941/1942. List je bio dobrog kvaliteta i bogat. Tiraž prvog broja je iznosio 1.800, a broj posvećen otvaranju obnovljene zgrade kod Kneževog spomenika imao je 6.000 primeraka. Tiraž svih brojeva bio je rasprodan. Stalan cilj redakcije je bio izlaženje na vreme i tačno informisanje. Štamparije su često menjane, što

36 B. Petranović, nd str 425.

37 B. Petranović, nd. str 465; M. Borković, nd, str 33-41 II; zvanična ideologija je predstavljala selo kao snagu i moć srpskog duha. Ono je znalo za red, a kvarili su ga inteligencija i varoš. Seljaštvo je protiv materijalizma, komunizma, individualizma. Ima samosvojnost – vlastiti srpski rasni i etnički duh. U društvu postoji hijerarhija koja izvire iz srpske patrijarhalne civilizacije. Novi srpski mit morao je da se uklopi u mit Nove Evrope. Sa prekidom srpskog narodnog duha nastupile su zamrlost i neplodnost u srpskom društvu. Seljaštvo omogućava obnovu države, razvoj načela autoriteta, podvrgavanje pojedinačnih interesa zajedničkim, plansko privređivanje i privrednu solidarnost.

38 "Srpska scena", br. 19, 1. juli 1942. I.

je predstavljalo teškoću, jer su korekture stizale neredovno i bile pune grešaka. Časopis je uspostavio vezu sa srpskom pozorišnom publikom i doprineo razbijanju izvesnih pozorišnih predrasuda, jer je postojala opasnost da se formira određen tip časopisa koji će se postepeno pretvoriti u šablon, zbog delikatnosti pozorišne tematike i stručne omeđenosti i pored ogromnog broja predmeta i materija kojima se bavi.³⁹ Srpska stručno-pozorišna literatura bila je oskudna, a broj pozorišnih pisaca, teoretičara bio je vrlo ograničen. Težnja redakcije je bila da da podstrek toj vrsti pisaca i to iz pozorišne sredine. Od šezdesetak saradnika časopisa polovina je bila iz samog Pozorišta. Mnogi od njih nisu želeli da pišu tekstove o umetnosti kojom se bave, ali su shvatali da je pozorišni interes da časopis bude što bolji. "Srpska scena" je doprinosila stvaranju i razvoju srpske pozorišne literature, teorijske prirode. Po Jevtiću, dobijena je osnova za jednu pozorišnu reviju, određenog stručnog – pozorišnog stila, sa književnim pretenzijama. Redovno izlaženje je imalo značaj ne samo zbog stručno-teorijske komponente već i zbog popularizacije pozorišta u narodu.⁴⁰

Delatnost Srpskog narodnog pozorišta u Beogradu (1941-1944)

Narodnom pozorištu, kao jednoj od najvećih i najznačajnijih institucija kulture u Srbiji, Nedićeva vlada je posvećivala posebnu pažnju u okviru nove kulturne politike. Postavljeni su novi ciljevi i zadaci pred Pozorište. Ono je trebalo da doprinese nacionalnoj obnovi i moralnom preporodu. Njegovo delovanje je trebalo da odlikuju visoka umetnička merila i pedagoški principi.⁴¹ Za ostvarenje tih ciljeva bila je neophodna moralna i finansijska pomoć ("pozorišni dinar") srpske vlade. U duhu srpskih tradicija, obnove duhovnosti, vraćanja Bogu i pravoslavnoj veri ponašalo se i Narodno pozorište iz Beograda. Ono je promenilo i naziv; postalo je Srpsko narodno pozorište. Ustanovljeno je proslavljanje krsne slave Kuće – Sveti Jovan Krstitelj. Ceremonijal je obavljan uz činodejstvovanje sveštenika Srpske pravoslavne crkve i uz prisustvo Uprave, glumaca, osoblja Srpskog narodnog pozorišta, te

39 "Srpska scena", br. 19, 1. juli 1942. I.

40 "Srpska scena", br. 19, 1. juli 1942. I.

41 "Srpska scena", br. 18, 20. jun 1942, I. U broju posvećenom otvaranju obnovljene zgrade SNP kod Kneževog spomenika objavljen je govor armijskog generala Milana Nedića, predsednika Ministarskog saveta: "U obnovi Srbije, a naročito u obnovi srpske kulture i čitavog duhovnog života srpskog naroda, Pozorište ima uzvišene zadatke koji mu nalažu skoro religioznu požrtvovanost. Na članovima ovoga hrama srpske umetnosti leži značajan, težak, ali i pun časti zadatak da svojim pregalačkim radom načine od ovoga svoga doma žarište srpske misli i srpske kulture te da i oni doprinesu zdravom razvoju naših novih, mladih naraštaja koji u Novoj Evropi treba da obezbede svojoj zemlji dostojno mesto. Neka bi Bog pomogao nove pionire srpske pozorišne umetnosti, u ovim njihovim plemenitim i rodoljubivim nastojanjima!"

visokih predstavnika srpske vlade, Opštine grada Beograda, a i visokih nemačkih oficira iz komande grada. Proslavljan je i Sveti Sava. Svečanosti je pratio i prigodan umetnički program.⁴²

Poslednja predstava u mirnodopskom razdoblju odigrana na sceni NP bila je komad "Srećni dani" Klod-Andre Pižea. Predstava najavljena za nedelju 6. aprila 1941. bila je opera "Boemi", od Pučinića. Toga jutra Beograd je bio bombardovan. Narodno pozorište je imalo dve scene u međuratnom razdoblju – veliku zgradu kod Kneževog spomenika i zgradu Manježa na Vračaru. Upravnik pozorišta je bio Momir Veljković,⁴³ koji se na toj dužnosti nalazio od septembra 1940. Za novog upravnika je 25. avgusta 1941. postavljen Jovan Popović, koji je zadržao i dotadašnji položaj šefa odseka za pozorišta i priredbe pri predsedništvu Ministarskog saveta. Najveći broj članova Pozorišta se javio na dužnost, na traženje uprave. U maju 1941. počelo se sa probama dva komada: "Elga" od Hauptmana i "Ponor" od Gončarova. Celokupan orkestar Opere našao se na platnom spisku beogradske radio-stanice. Od maja Opera je spremala sledeće predstave: "Fidelio" od Betovena; "Kavalerija Rustikana" od Maskanijja; "Vesele žene Vindzorske" od Nikolaja; "Čarobni strelac" od Vebera. Probe su izvođene u Muzičkoj školi "Stanković", čiji su direkcija i upravni odbor ustupili jedan sprat škole i koncertnu dvoranu Operi. U junu, julu i avgustu 1941. igralo se u sali Kolarčevog univerziteta. Prva predstava za vreme okupacije odigrana je 6. jula 1941. u 15 časova – opera "Travijata" Đuzepea Verdija.⁴⁴ Zbog policijskog časa sve

42 "Srpska scena", br. 9, 1. februar 1942, I, br. 11 1. februar 1943. II, br. 8, 1. februar 1944. III – Upravnik Jovan Popović je govorio o ulasku u novu eru nacionalnog i kulturnog ozdravljenja, čiji je jedan od najmoćnijih pokretača SNP. Taj put je "već na početku obnove Srbije, jasno i vidno obeležio Milan Nedić, koji je s požrtvovanošću isposnika i starih apostola, poveo Srbiju da joj da nov izraz i nov duh. U tim svojim nastojanjima SNP će ići i dalje nepomućenom verom, da bi, kao najveća vaspitna škola doprinelo kod širokih narodnih masa pravilnom shvatanju novog vremena od koga zavisi i lepša budućnost srpstva, da pripomogne naročito mladim srpskim generacijama da izoštre svoje poglede, stvore jačinu svoje svesti, kako bi pametno sagledale put novog srpstva, koje će poštenim i ispravnim stavom svojim prema novoj Evropi naći sasvim sigurno svoje mesto u toj novoj zajednici naroda, koju snažnim zamahom formira sada velika nacionalsocijalistička Nemačka."

43 Momir Veljković (1899-1944, streljan), upravnik NP na početku okupacije 1941. Za upravnika je postavljen u septembru 1940. posle smenjivanja Predića i jednomesečne uprave dr Vitezice, kao ličnost od poverenja. Završio je gimnaziju u Kragujevcu, jugoslovensku književnost na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a stručno se usavršavao u Nemačkoj, Francuskoj i Čehoslovačkoj. Bio je profesor gimnazije u Šapcu, Sarajevu (gde je za uprave Branislava Nušića u pozorištu predavao u glumačkoj školi) i u II muškoj gimnaziji, odakle je došao na čelo NP. Na dužnosti upravnika se zadržao do avgusta 1941, kada ga je zamenio Jovan Popović. U pozorište je ušao sa izvesnim nacionalnim idejama, obećavao je gostovanja NP na periferiji prestonice, po selima i varošicama. Tražio je stvaranje savremenog repertoara; B. Stojković, n. d, str. 717.

44 Olga Marković, *SNP u Beogradu u periodu nemačke okupacije 1941-1944*, Teatron br.

predstave tokom okupacije bile su popodnevene. Ta prva predstava je bila dobrotvorna i prihod sa nje je bio namenjen srpskim izbeglicama i obnovi Smedereva, gde je u tamošnjoj tvrđavi, 5. juna 1941, eksplodiralo vojno skladište municije i usmrtilo i ranilo veliki broj ljudi. Srpsko narodno pozorište je tokom okupacije igralo brojne humanitarne, dobrotvorne predstave. Osposobljena zgrada na Vračaru (Manjež) otvorena je Mocartovom operom "Figarova ženidba" 1. oktobra 1941.⁴⁵ Prva dramska premijera izvedena je 3. oktobra 1941, "Elga" od Hauptmana.⁴⁶ Prva domaća dramska premijera bili su "Nesuđeni zetovi" Slavomira Nastasijevića. Igrana je 10. oktobra 1941.⁴⁷ Prve baletske večeri izveden je romantični balet "Žizela", a "Adam" i "Divertisman" kao dopuna. Početak rada u obnovljenoj zgradi kod Spomenika, 20. juna 1942, svečano je obeležen igranjem najstarije srpske komedije "Kir-Janja" Jovana-Sterije Popovića.⁴⁸ Pozdravnu besedu je održao upravnik Jovan Popović, a u ime nemačkih vlasti govorio je zonderfirer Helmut Šven. Posle predstave pred publiku su izašli svi članovi umetničkog ansambla i tehničko osoblje, a i članovi Državnog pozorišta iz Hamburga, koje je gostovalo u Beogradu. U sezoni 1941/1942, u zgradi kod Spomenika se igralo samo 10 dana, od 20. do 30. juna 1942, a sezona je završena u zgradi na Vračaru.

Velika zgrada Narodnog pozorišta je bila razorena u aprilu 1941. i onesposobljena za rad. "Srpska scena" je detaljno pisala o oštećenjima. Uništen je najveći deo garderoba, dekoracija, rekvizita i arhiva. Zadnji deo zgrade bio je srušen. Izgorele su biblioteka i kancelarije. Na zgradi Manježa na Vračaru polupana su stakla i oštećena tavanica. Zgrada na Vračaru je privremeno osposobljena za unutrašnju službu uz pomoć beogradske opštine i podršku nemačkih vlasti. Više od godinu dana radilo se na restauraciji zgrade kod Spomenika. U "Srpskoj sceni" o tome je redovno izveštavao tehnički šef Miomir Denić, koji je na tu dužnost postavljen 5. juna 1941. umesto Velimira Jovanovića, koji je odveden u zarobljeništvo. Na obnovi je radilo oko 250 radnika pod rukovodstvom tima stručnjaka: arhitekte Gojko Todić, Gudović, Ganson. Denić je kritikovao nekadašnji izgled fasade, gledališta, holova i foajea, smatrajući ih neukusnim i pretrpanim baroknim ornamentima. Novi hram srpske Talije imao je, po Denićevim rečima, "miran, dostojanstven, ozbiljan i estetski skladan izgled".⁴⁹ Izgrađene su nove garderobe (30), koje su imale odličnu komunikaciju sa pozornicom, potom sale za dramske vežbe, sala za horove, za balet, za orkestarske probe, muzičke sobe za soliste i sala za statiste. Izgrađena je moderna slikarska radionica – atelje.

84/85/86, godina XVIII, Beograd 1994.

45 "Srpska scena", br. 2, 16. oktobar 1941. I.

46 "Srpska scena", br. 2, 16. oktobar 1941. I.

47 "Srpska scena", br. 2, 16. oktobar 1941. I.

48 "Srpska scena", br. 18, 20. juni 1942. I.

49 "Srpska scena", br. 11, 1. mart 1942. I.

Napravljene su nove stolarske, tapetarske, cvećarske, krojačke, šeširdžijske, obučarske, monterske, farbarske i električarske radionice. Najvažniji deo Pozorišta – dvorana, urađen je u boji slonove kosti sa ispupčenjima koja su izvučena "katarinen-gold" bojom, dok su lamperije bile obložene poliranom hrastovinom koja je u isto vreme uticala i na bolju akustiku. Napravljena su nova sedišta u stilu modernog baroka i presvučena plišom boje terakota. Po Denićevom mišljenju, pozorišni hram je u isto vreme bio raskošan i estetski ukusan. Prednja pozornica je bila široka 18 metara, a imala je dubinu 16 m. U nastavku iza prednje, produžavala se zadnja bina s dubinom od 12 i širinom od 13 metara. Iza nje se nalazio prostor kroz koji su se unosile dekoracije, dugačak 8 metara. Električna i monterska postrojenja su pružala mogućnosti najsloženijih i najveličanstvenijih inscenacija. Postavljen je veliki broj zvona, rampi, nekoliko radnih galerija, crni i beli horizont ogromnih dimenzija, a i horizont na zadnjoj bini. Uvedeni su razni liftovi, jedna binska kola. Binsko osvetljenje se sastojalo od stotina raznih aparata, projektoru i projekcionih lampi kojima su se mogli dočarati oblaci, sneg, vatra, kiša i voda. Postavljeni su aparati najnovijih sistema za izazivanje zvukova za kišu i grmljavinu.

Druga ratna sezona 1942/1943. otvorena je Geteovom aktovkom "Brat i sestra", 18. septembra 1942. u zgradi na Vračaru. Prva domaća premijera bila je "Večiti mladoženja" Jakova Ignjatovića 12. novembra 1942.⁵⁰ Operski repertoar je u toj sezoni kao prvo delo izveo romantičnu operu "Čarobni strelac" Karla Marije Vebera, 2. decembra 1942.⁵¹ Predstave su u prvih mesec dana te sezone igrane na Vračaru. Ostvaren je veliki prihod, broj posetilaca je porastao. U toku devet i po meseci Drama je igrala u proseku skoro svaki dan, nijedna predstava nije otkazana. Značajno je bilo i uspostavljanje jedne novine – lektorata u SNP, za pravilan izgovor na sceni, otklanjanje provincijalizama i nepouzdanih naglasaka. Rukovodilac lektorata bio je Živojin Petrović, koji je vodio jezičke probe pre svakog pozorišnog komada i libreta.

U sezoni 1943/1944. otvorena je Eksperimentalna scena Srpskog narodnog pozorišta, u sali Kolarčevog univerziteta, u februaru 1944.⁵² Po ideji upravnika Jovana Popovića, ta scena je trebalo da omogući mladim i talentovanim glumcima da svoje umetničke sposobnosti razvijaju solidno i planski kako bi se sprečavale samouke improvizacije i slučajni odabir glumaca. Takođe se pružala prilika da se osposobe i pozorišni reditelji, kojima je praktičan rad trebalo da omogući iskazivanje književnog obrazovanja, pesničkog dara i, pre svega, pozorišnog znanja. Održana je i dramska audicija, na koju su se prijavili uglavnom studenti Pozorišnog odeljenja Muzičke akade-

50 "Srpska scena", br. 5, 1. novembar 1942. II.

51 "Srpska scena", br. 7, 1. decembar 1942. II.

52 "Srpska scena", br. 1-2, 1-16. oktobar 1943. III; "Srpska scena" br. 3. 1. novembar 1943, III, Uprava SNP je postigla sporazum sa predstavnikom komesarske uprave Kolarčevog univerziteta g. Boškom Bogdanovićem, o otvaranju treće scene Pozorišta.

mije, ili učenici srednje muzičke škole, pozorišni odsek (zapažene su bile Ljiljana Krstić i Stojanka Popović). Eksperimentalna scena je igrala dve premijere u sezoni 1943/1944: "Ženidba i udadba", od Jovana Sterije Popovića i "Romantične duše", Edmona Rostana. Bilo je planirano da ta scena nastupa tri puta nedeljno (ponedeljkom balet, sredom i subotom, drama).

Radovi na zgradi kod Kneževog spomenika nastavljani su i posle svečanog otvaranja 1942. Tako je sezona 1943/1944. kasnila usled obimnih tehničkih radova u toku letnje pauze.⁵³ Iz Nemačke su nabavljene i postavljene najmodernije električne instalacije: regulacioni aparat – motorni binski regulator sistema "Peršel" snage 200 KW, svetlosni objekti na pozornici, radnim galerijama, zadnjoj pozornici i gledalištu, nizovi reflektora i projektor. Dograđeni su magacini dekora, garderobe i rekvizita, radionice. Nov deo zgrade je bio površine 1200 metara kvadratnih. Novi i stari deo zgrade su spojeni rampom dužine 25 i širine tri metra. Magacin dekora imao je 30 boksova za smeštaj kulisa. Radove je su nadzirali inspektor Ministarstva građevina, inženjer Dragutin Brakić, inženjer Mihailo Maširević, direktor firme "Simens" inženjer Josip Ledvinka i glavni monter iz Berlina Til Vinter.

Drama

U vreme izbijanja rata na tlu Jugoslavije, u aprilu 1941, direktor Drame bio je dr Dušan Milačić⁵⁴, koji je na toj dužnosti ostao do 1. oktobra 1941. On je "zvanično" otišao na bolovanje, ali je njegovo uklanjanje bilo posledica otpuštanja ljudi iz značajnih kulturnih institucija koji su pripadali internacionalnim organizacijama, komunistima ili masonima, ili imali simpatije prema njima. Uz Milačića, pozorište je napustio i reditelj, glumac i književno-umetnički referent Raša Plaović. Milačića je na dužnosti zamenio Borivoje Jevtić, književnik i dramaturg Narodnog pozorišta u Sarajevu, koji je morao da naпусти rodni grad. U prvo vreme okupacije dramski ansambl je bio izuzetno brojan i pored nepovoljnih ratnih okolnosti u kojima se našla

53 "Srpska scena", br. 1-2, 1-16. oktobar 1943. III.

54 *Dr Dušan Milačić (1892-1979) direktor Drame 1941.* Završio je gimnaziju u Nišu, francuski jezik i književnost u Eksu, Alžiru i Parizu, zatim je bio profesor gimnazije u Nišu 1920-1924, šef prosvetnog odeljenja u jugoslovenskoj ambasadi u Parizu 1925-1928. Doktorirao je na francuskoj književnosti u Parizu 1930. Ponovo je bio profesor gimnazije u Nišu 1929-1931, potom dramaturg i upravnik NP Moravske banovine u Nišu 1931-1934. U NP u Beogradu je radio kao književno-umetnički referent 1935-1939, a zatim kao direktor Drame do dolaska B. Jevtića iz Sarajeva 1941. Od 1944. do 1960. bio je upravnik Narodne biblioteke u Beogradu, koju je posle rata znatno obnovio i obogatio bibliotečki fond. Godine 1935. odlikovan je Legijom časti od francuske vlade, za doprinos širenju i shvatanju francuske kulture u srpskom društvu. Kao direktor Drame sarađivao je sa tri upravnika (Vojinović, Predić, Veljković). Napisao više književnih i pozorišnih članaka, eseja i studija. Bio je i sekretar glumačke škole, a takođe je prevodio strane pozorišne komade; B. Stojković nd. str. 716-7.

država, a s njom, naravno, i Narodno pozorište. Dramski prvaci Svetolik Nikačević, Mata Milošević i Dragoljub Gošić našli su se u nemačkom, a Vitomir Bogić u italijanskom zarobljeništvu. Narodno pozorište je napustio i Ljubiša Jovanović, koji je glumio u Zagrebu, Splitu i Ljubljani, a od 1943. je postao član Pozorišta narodnog oslobođenja. Miloš Paunković, predsednik Glavne uprave udruženja glumaca, poginuo je na vojnoj dužnosti u Aprilskom ratu. U šestoaprilskom bombardovanju Beograda poginula je Milica Bešević, akademski slikar i scenograf Narodnog pozorišta. Angažovani su novi glumci.⁵⁵ Članovi Drame bili su: Persa Pavlović, Mara Taborska, Teodora Arsenović, Živana Žanka Stokić, Roksanda Luković, Anka Vrbanić, Ana Paranos, Desanka Dugalić, Zora Zlatković, Darinka Milošević, Ljubinka Bobić, Nevenka Urbanova, Evka Mikulić, Nevenka Mikulić, Mileva Bošnjaković, Milica Hadžić, Marica Popović, Leposava Petrović, Irena Jovanović, Jolanda Ganie, Edita Milbaher-Jelena Trumić, Divna Radić, Kapitalina Apostolović, Ljubica Sekulić, Olga Spiridonović, Nada Urbanova, Božidar Drnić, Fran Novaković, Božidar Nikolić, Aleksandar Zlatković, Vladeta Dragutinović, Jovan Antonijević, Strahinja Petrović, Vojislav Jovanović, Dušan Radenković, Jovan Gec, Marko Marinković, Nikola Jovanović, Milorad Dušanović, Milivoje Živanović, Mihailo Vasić, Aleksandar Cvetković, Lazar D. Jovanović, Mirko Milisavljević, Pavle Bogatinčević, Bratoljub Gligorijević, Sima Janićijević, Jovan Nikolić. Članovi dramskog ansambla Mila Dinulović-Veličković i Milorad Veličković otišli su u partizane i poginuli neutvrđenog datuma 1943. ili 1944. Sekretar Drame bio je Slobodan A. Jovanović, jedan od najistaknutijih članova redakcije "Srpske scene".⁵⁶

U samom stilu igre Drame došlo je do izvesnih promena. Ansambl je, uprkos svim teškoćama, uspeo da zadrži određen profesionalni nivo u igri, scenografiji i kostimima. Najviše su bili cenjeni klasični komadi. Glumci su u njima mogli da zadrže svoj kreativni potencijal i da u nepodnošljivom ratnom okruženju i složenim prilikama održe prisebnost duha, obezbede stvaralački kontinuitet i zadovolje interesovanje publike. Repertoar je u odnosu na pozorišne sezone pre izbivanja rata bio znatno izmenjen. Iz programa Narodnog pozorišta su uklonjena dela iz mnogih evropskih zemalja, posebno dela ruskih, engleskih i francuskih autora. Favorizovani su nemački pisci. Promenjen je i repertoar domaće drame. Na sceni nije bilo klasičnih i savremenih dela sa naglašenim nacionalnim osećanjima i socijalnom tematikom.⁵⁷

55 Sima Ilić, iz HNK u Zagrebu, Jovan Tanić, Relja Đurić, Mira Koretić-Jevtić (supruga Borivoja Jevtića), dotadašnji članovi NP u Sarajevu, Milivoje Popović Mavid iz NP u Skoplju i Umetničkog pozorišta; ponovo je angažovana Sofija Perić, a od mlađih su primljene Mira Todorović i Gordana Gošić. Iz Umetničkog pozorišta 1943. došli su Stanko Kolašinac, Teja Tadić i Aleksandar Stojković.

56 Borivoje S. Stojković, nd. str. 762-764.

57 Petar Volk, *Pozorišni život u Srbiji 1835/1944*, Beograd 1992, str. 274-275.

U međuratnom repertoaru domaće drame dominirao je komediograf Branislav Nušić, sa inscenacijama velikog broja dela u Narodnom pozorištu u Beogradu: "Gospoda ministarka", "Mister Dolar", "Knez od Semberije", "Ožalošćena porodica", "Put oko sveta", "Pokojnik", "Sumnjivo lice", "Narodni poslanik", "Svet", "Vlast", "Protekcija", "Rastko Nemanjić", "Beograd nekad i sad", "Ujež", "Svinja", "Analfabeta", "Običan čovek", "Pred pozorištem", "Nahod", "Svetski rat". U tim ratnim godinama među našim pozorišnim kritičarima preovladalo je mišljenje da je Nušić suviše karikirao našeg čoveka i da je njegova komika bila preterano groteskna.⁵⁸ Između dva rata često je dramatisovan i Miroslav Krleža: "Gospoda Glembajevi", "Leda", "U agoniji", "U logoru". Igrani su i Ivan Cankar, Ranko Mladenović, Raša Plaović, Milan Đoković, Ivo Vojnović, Petar Kočić, Stevan Sremac i Bora Stanković. Na repertoaru pre II svetskog rata u velikom broju su bili zastupljeni pisci sa engleskog govornog područja: Viljem Šekspir – "Ukročena goropad", "Hamlet", "Otelo", "Romeo i Julija", "San letnje noći", "Bogojavljenjska noć", "Richard III", "Kralj Lir", "Magbet", "Julije Cezar", "Mletački trgovac", "Koriolan"; Bernard Šo – "Pigmalion", "Zanat gospođe Vorn", "Lekar u nedoumici", "Sveta Jovanka", "Cezar i Kleopatra", "Đavolov učenik"; Oskar Vajld – "Glavno je zvati se Ernest", "Lepeza ledi Vindermir"; Čarls Dikens, Judžin O' Nil, Somerset Mom, Noel Hauard, Ferdinand Brukner i drugi. Dramatisovani su ruski pisci: A. P. Čehov – "Tri sestre", "Svadba", "Jubilej", "Galeb", "Ivanov", "Ujka-Vanja", "Dugačak jezik", "Plemićka", "Žene", "Veštica", "Kraljica snega"; L. N. Tolstoj – "Ana Karenjina", "Živi leš", "Carstvo mraka"; F. M. Dostojevski – "Idiot", "Zločin i kazna"; Maksim Gorki – "Vasa Železnova"; Bulgakov – "Molijer", "Zojkin stan"; Nikolaj Ostrovski, Valentin Katajev. Na sceni Narodnog pozorišta u Beogradu između dva rata igrani su i Balzak, Viktor Igo, Alfons Dode, Žan Kokto, Alksandar Dima otac i sin, Štefan Cvajg, Henrik Ibzen, Lajoš Zilahi, Karel Čapek, Jaroslav Hašek, František Langer i dr.⁵⁹

Repertoar domaće drame u toku II svetskog rata na sceni Srpskog narodnog pozorišta iz Beograda uvažavao je stare i pozitivne sprske dramatičarske vrednosti – Jovan Sterija Popović, Kosta Trifković, Milovan Glišić, Janko Veselinović, Dragomir Brzak. Poseban značaj davan je srednjoj generaciji pisaca, od Vladimira Velmar-Jankovića do Momčila Nastasijevića, koju su upotpunili i novi domaći pisci. Većite vrednosti predstavljali su i Jakov Ignjatović, Laza Kostić, Aleksa Šantić, Svetozar Čorović, Milutin Bojić, mada većina njih nije dramatisovana u toku rata, jer bi njihova dela budila snažna nacionalna i rodoljubiva osećanja, što je bilo nepoželjno.

Borivoje Jevtić je u časopisu govorio da je "repertoar stilski prečišćen u saglasnosti sa novim raspoloženjem srpske publike. Samo izmirenje estetičnog

58 Olga Marković, *SNP u Beogradu u periodu nemačke okupacije 1941-1944*, Teatron 84/85/86, godina XVIII, Beograd 1994.

59 Petar Volk, nd. str. 438-478.

principa sa etičkim, vezivanje lepog s korisnim, vratiće nas zdravim, nacionalnim vrelima, istorijskim, tradicionalno-poetskim, savremenim, i onim prevashodno opitimističkim koji su nepovratno oslobođeni lažnog, socijalnog i moralnog patosa".⁶⁰ Kritiku međuratnog repertoara između dva rata na ideološki izraženiji način izrekao je i upravnik Jovan Popović. On je isticao da je Narodno pozorište, "valjajući se po nizbrdici u toku prohujalih dvadeset godina, polomilo usput svoju nacionalnu i umetničku kočnicu"; za taj pad krive su "svemoćne koterije, koje su vodile prvu reč, u našoj književnosti i umetnosti", a na "površinu su mogli isplivati samo oni koji su bili članovi masonskog esnafa, ili oni u čijim delima su bila utkana crvena vlakna".⁶¹

Javila se težnja ka stvaranju srpskog pozorišnog stila, koji bi bio oplođen korisnim i primenljivim stranim uticajima. Režija je bila poverena srpskim rediteljima u većini slučajeva, a težilo se i čistom i pravilnom izgovoru srpskog jezika na sceni. Trebalo je dočarati muzikalni narodni govor. Na početku obnovljene delatnosti Srpskog narodnog pozorišta, nakon koliko-toliko sređenih prilika za normalnu delatnost, u letnjim mesecima 1941. vladao je veliki polet i entuzijazam kako u upravi i među umetnicima tako i među tehničkim osobljem zaduženim za ostvarenje što boljih uslova za rad umetnika i to pre svega na glavnoj sceni kod Kneževog spomenika. Kao najbolji pokazatelj kvaliteta rada pozorišta najčešće se uzima broj pripremljenih i odigranih premijera, posebno dramskih, u toku jedne pozorišne sezone. Pozorište je u toku prve ratne sezone 1941/1942. ostvarilo čak 14 dramskih premijera, druge 1942/1943. bilo ih je osam, da bi u poslednjoj sezoni pod okupacijom 1943/1944. bilo izvedeno svega pet premijera. To predstavlja najvažniji podatak o obimu i kvalitetu umetničkog angažmana. Kako se primicao kraj rata, u proleće i jesen 1944. velike ratne operacije i vojne aktivnosti približavale su se Srbiji i Beogradu. To je dovelo do slabljenja motivacije za aktivnosti u okolnostima približavanja fronta ratnih dejstava. Smanjena su materijalna ulaganja u pozorište zbog postojećih ratnih prilika koje su bile nepovoljne za nemačku okupacionu upravu i Nedićev režim.

Repertoar Drame 1941-1944.⁶²

Sezona 1941/1942.

Srpski pisci

Premijere: Slavimir Nastasijević, "Nesudeni zetovi" (20), Momčilo Milošević, "Jubilej" (9), Veselinović-Brzak, "Đido" (21), Kosta Trifković,

60 "Srpska scena", br. 1, 1. septembar 1942. II.

61 "Srpska scena", br. 8, 16. decembar 1942. II.

62 "Srpska scena", br. 19, 1. juli 1942. I; br. 20 1. juli 1943 II; Olga Marković, *SNP u Beogradu u periodu nemačke okupacije 1941-4*, Teatron br. 84/85/86, godina XVIII, Beograd 1994

“Izbiračica” (14), Milovan Glišić, “Podvala” (9), Jovan Sterija Popović, “Kir-Janja” (6)

Reprize: Bora Stanković, “Koštana” (1), Sremac-Bunić, “Zona Zamfirova” (9)

Strani pisci

Nemački

Premijere: Gerhart Hauptman, “Elga” (5), Paul Helvig, “Usred bela dana” (11), Kurt Bortfeld, “Smučanje na suvu” (13), Hajnc Kubijer, “100.000.000 dolara” (7), Hans Švajkart, “Sve same lagarije” (5)

Reprize: Šurek-Sasman, “Ulični svirači” (10)

Italijanski

Obnova – Dario Nikodemi, “Verna senka” (5)

Francuski

Premijere Oktav Mirbo, “Posao je posao” (6), Molijer, “Tartif” (10), Molijer, “Uobraženi bolesnik” (4)

Reprize: Alfred Žari, “Poslednji sprat” (1), Klod-Andre Piže, “Srećni dani” (8)

Španski

Obnove – Hose Feliu Kodina, “U cvetnoj Španiji” (2)

Mađarski

Obnove – Janoš Bokai, “Supruga” (3), Laslo Fodor, “Matura” (1)

Dramski ansambl je nastupao 4 puta nedeljno: utorkom, četvrtkom, petkom i nedeljom. Izvedeno je 180 predstava, 89 od srpskih pisaca, 91 od stranih (nemački-51, italijanski- 5, francuski- 29, španski- 2, mađarski- 4).

Sezona 1942/1943.

Srpski pisci

Premijere: Jakov Ignjatović – Aleksandar Ilić, “Većiti mladoženja” (20), Milovan Glišić, “Dva cvancika” (16), Momčilo Milošević, “Sunce, more i žene” (11), Dušan Mišić, “Ode voz” (9)

Reprize: Veselinović-Brzak, “Đido” (15), Kosta Trifković, “Izbiračica” (19), Jovan Sterija Popović, “Kir-Janja” (21), Slavomir Nastasijević, “Nesuđeni zetovi” (17), Milovan Glišić, “Podvala” (5)

Strani pisci

Nemački

Premijere: Gete, “Brat i sestra” (9), Lesing, “Mina od Barnhelma” (19), Gete, “Stela” (9), Hauptman, “Kolega Krampton” (4)

Reprize: Klajst, "Razbijeni krčag" (2), Bortfeld, "Smučanje na suvu" (9), Helvig, "Usred bela dana" (2), Kubijer, "100.000.000 dolara" (7), Šurek-Sasman, "Ulični svirači" (14)

Italijanski

Reprize: Nikodemi, "Verna senka" (10)

Francuski

Reprize: Mirbo, "Posao je posao" (3), Piže, "Srećni dani" (2), Molijer, "Tartif" (8), Molijer, "Uobraženi bolesnik" (4)

Drama je u toj sezoni odigrala 254 predstave (u prošloj 180). Igrano je 13 srpskih pisaca, 10 dela u 154 predstave (u prethodnoj 89). Igrano je 14 stranih pisaca, 14 dela u 100 predstava (u prethodnoj sezoni 91).

Prema raspoloživoj sačuvanoj građi (plakati), u Muzeju pozorišne umetnosti Srbije repertoar Drame poslednje ratne sezone je bio sledeći:

Sezona 1943/1944.

Srpski pisci

Premijere: Božidar S. Nikolajević, "Dogoreli krov" (13), Jovan Sterija Popović, "Ženidba i udadba"

Reprize: Jovan Sterija Popović, "Kir-Janja" (9), Momčilo Milošević, "Sunce, more i žene" (8), Sremac-Bunić, "Zona Zamfirova" (21), Glišić, "Podvala" (6), Nastasijević, "Nesuđeni zetovi" (10), Ignjatović-Ilić, "Večiti mladoženja" (5), Trifković, "Izbiračica" (8), Veselinović-Brzak, "Đido" (11), Mišić, "Ode voz" (7), Glišić, "Dva cvancika" (9)

Strani pisci

Antički

Premijere: Plaut, "Menehmi" (10)

Nemački

Premijere: Gete, "Ifigenija na Tavridi" (7)

Reprize: Hauptman, "Kolega Krampton" (12), Kubijer, "100.000.000 dolara" (5), Gete, "Brat i sestra" (1), Gete, "Stela" (3), Lesing, "Mina od Barnhelma" (1), Bortfeld, "Smučanje na suvu" (7) Paul Šurek, "Ulični svirači" (7)

Francuski

Premijere: Edmon Rostan, "Romantične duše" (2)

Reprize: Molijer, "Tartif" (6) i "Uobraženi bolesnik" (2)

Opera

Solističke i horske partije, a i režijska dela, imali su negovan visoki muzički i režijsko-glumački nivo iako se radilo u teškim uslovima i pored pomoći Muzičke škole "Stanković". U "Manježu" nije bilo dovoljno prostoriya, a one koje su korišćene bile su skućene. Postojao je nedovoljan broj korepetitora i klavira, kao i sala za horske i rasporedne probe. Na početku Aprilskog rata 1941, direktor Opere Lovro Matačić otišao je u Zagreb gde je delovao u Hrvatskom narodnom kazalištu. Vršilac dužnosti direktora bio je kraće vreme 1941. operiski pevač i reditelj Rudolf Ertl.⁶³ Na dužnosti direktora za vreme okupacije najduže se zadržao kompozitor Svetomir Nastasijević, 1941-1943. Kraj sezone 1942/1943. je doveo do promene na mestu direktora, Stevan Hristić,⁶⁴ kompozitor i dirigent, ostaje na toj dužnosti do oslobođenja. Rihard Vestermajer je bio sekretar Opere. Ansambl su sačinjavali: Zdenka Zikova, Melanija Bugarinović, Anita Mezetova, Zlata Đunđenanac, Bahrija Nuri-Hadžić, Evgenija Pinterović, Katica Jovanović, Branislava Bojović, Darinka Miletić, Nadežda Stajić-Stojanović, Bojka Konstantinova, Vukosava Ilić-Marinković, Divna Radić, Grlica Paić, Pavle Holotkov, Nikola Cvejić Vladin, Žarko Cvejić, Vladeta Popović, Stanoje Janković, Dragutin Dragi Petrović, Krsta Ivić, Milivoje Ivanović, Branko Pivnički, Aleksandar Marinković, Slobodan Malbaški, Petar Obradović, Ćiril Bratuš, Dušan Đorđević, Andreja Baranjikov, Branka Đorđević, Jovan Stefanović Kurlula. U zarobljeništvu se nalazio istaknuti pevač Milorad Jovanović. Reditelj dr Erih Hecl se skrivao u Beogradu zbog jevrejskog porekla, ali je tragično poginuo prilikom savezničkog bombardovanja 1944.⁶⁵

63 *Rudolf Ertl (1886-1974), vršilac dužnosti direktora Opere 1941.* Posle završetka velike mature učio je osam semestara pravo, potom završio Muzičku akademiju u Beču, gde se prvi put pojavio u operi, na sceni. Posle je uspešno pevao u Zagrebu 1916-1917, 1918-1919, u Beogradu 1919-1926. i ponovo od 1928. U NP u Beogradu je od 1935. i operiski je reditelj. Jedan je od najboljih i najkultivisanijih pevača u ansamblu NP. Bio je bariton, koji je pevao opere Mocarta, Pućinija, Čajkovskog, Rosinija, Verdija; B. Stojković nd. str. 666.

64 *Stevan Hristić (1885-1958), direktor Opere SNP 1943-1944.* Muzičke studije je završio 1908. na Konzervatorijumu u Lajpcigu kod čuvenih muzičkih pedagoga profesora Stefana Krela i Riharda Hofmana, a zatim učio dirigovanje u klasi Artura Nikiša. Muzički se usavršavao u Moskvi, Rimu, Parizu. Binički ga je doveo za dirigenta u Operu NP u Beogradu 1913. Posle I svetskog rata on je sa Biničkim jedan od osnivača i organizatora beogradske Opere. Stalni direktor Opere postaje 1925. Za prve uprave Hristića 1925-1933, koja je bila izuzetno uspešna do 1930, izvedeno je 49 operiskih dela (43 strana i 6 domaćih). Izbor dela kretao se od klasičnog do modernog repertoara. Dominirao je ruski operiski ansambl. Hristić je jedan od najboljih srpskih kompozitora u oblasti svetovne, crkvene i scenske muzike. Njegove kompozicije su najčešće solo pesme, za hor ili za violinu, klavir i orkestar. Najznačajnija dela; Suton, muzička drama u jednom činu, 1925. i u tri čina 1954, Ohridska legenda, balet u četiri čina, po narodnim motivima libreto, 1933. Jedan je od glavnih osnivača Beogradske filharmonije 1923. Bio je profesor kompozicije na Muzičkoj akademiji u Beogradu i pisac brojnih muzičkih članaka i recenzija; B. Stojković nd. str. 705-706.

65 B. S. Stojković, nd. str. 764.

Repertoar Opere 1941-1944.⁶⁶**Sezona 1941/1942.**

Mocart – "Figarova ženidba" (17), Masne – "Verter" (4); Leonkavalo – "Pajaci" (15); "Kavalerija Rustikana" (2), balet "Žizela" (1), "Valpurgijska noć"; Rosini – "Seviljski berberin" (11); Pučini – "Toska" (18); Pučini – "Boemi" (7)

Sezona 1942/1943.

"Toska" (16), "Figarova ženidba" (16), "Boemi" (20), "Kavalerija Rustikana" (9), "Pajaci" (9), "Seviljski berberin" (1), "Čarobni strelac" (16), "Rigoletto" (12)

Sezona 1943/1944.

"Figarova ženidba" (3), "Toska" (11), "Boemi" (14), "Kavalerija Rustikana" (13), "Pajaci" (13), "Čarobni strelac" (15), "Seviljski berberin" (8)

Balet

Srpsko narodno pozorište je napustila četvrtina članova baletskog ansambla odmah posle izbijanja rata ili u toku sezone. Dekoracije i kostimi su morali biti iznova urađeni. Reditelj i koreograf Anatolije Žukovski je kraće vreme 1941. bio šef Baleta, da bi ga zamenio kompozitor Velizar Gođevac, a u maju 1942. njegovo mesto preuzima Nina Kirsanova,⁶⁷ primabalerina,

66 "Srpska scena", br. 19. 1. jul 1942. I; br. 20. 1. jul 1943. II; Olga Marković, *SNP u Beogradu u periodu nemačke okupacije 1941-1944*, Teatron 84/85/86, godina XVIII, Beograd 1994.

67 *Nina Kirsanova (1898-1989), šef Baleta 1942-1944*. Gimnaziju Sv. Petra i Pavla završila je 1916. Balet je učila kod Lidije Nelidove, Vere Masalove, A. A. Gorskog. Zapazio ju je Lavrentije Novikov, partner Ane Pavlove. Prvi put je nastupala 1. 10. 1917. i igrala u Moskvi u Voronježu. Posle Oktobarske revolucije izbegla je u Poljsku. Nastupala je u Varšavi, Krakovu i Lavovu 1921-1923. Bila je član Rumunske opere u Bukureštu. U NP u Beogradu nastupala je 1923. kao gost. Član NP u Beogradu postala je 1924. Bila je primabalerina, dok je Aleksandar Fortunato bio direktor, reditelj i prvi igrač. Ostvarila je 13 glavnih uloga 1924-1926. U Parizu se usavršavala 1926. kod Ljubov Jegorove. Godine 1926/1927. je na turneji u Južnoj Americi, 1927-1931. u trupi Ane Pavlove. U NP u Beogradu je ponovo 1931-1934. Bila je šef Baleta, primabalerina, reditelj, koreograf. Kao reditelj postavila je 28 koreografija, a kao primabalerina odigrala je 18 glavnih uloga u baletima i 11 glavnih uloga u baletima u operama. 1934-1939. ponovo igra u inostranstvu (Holandija, Monte Karlo, Engleska, Škotska, Španija, Francuska, Italija, Litvanija). Na početku II svetskog rata u Beogradu je otvorila privatni baletski studio. U NP u Beogradu je šef Baleta od maja 1942. do 1944. Posle savezničkog bombardovanja, 16-17. aprila 1944. radila je osam meseci kao medicinska sestra. Godine 1946. osniva baletski studio u NP, koji prerasta u Državnu baletsku školu zajedno sa baletskim odsekom pri Muzičkoj akademiji kojim je rukovodio Milorad Jovanović. U NP u Beogradu boravi od 1946. do 1950. Njeni učenici bili su Milorad Mišković, Milan Momčilović, Dušanka Sifnios. Radila je i u Sarajevu, Skoplju i Rijeci. Diplomirala je arheologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1964, gde je i magistrirala 1969; Ksenija Šukuljević-Marković, *Baletsko stvaralaštvo Nine Kirsanove (1898-1989)*,

reditelj i koreograf. Na toj dužnosti ona je ostala do kraja okupacije. Sekretar baleta bio je Oleg Grebenščikov. Baletski ansambl sačinjavalo je oko 35 igračica i igrača: Nataša Bošković, Janja Vasiljeva, Nada Arandelović, Anica Prelić, Danica Živanović, Smilja Torbica, Jelena Korbe, Ljiljana Kolesnikova, Vera Kostić, Ira Vasiljeva, Otilija Jezeršek, Ira Kušnareva, Tamara Maksimova, Jovanka Janoš, Radmila Stefanović, Tatjana Akinfijeva, Rut Niderbaher, Evgenija Vereščagina, S. Jovanović, Evgenija Vorobjeva, Miloš Ristić, Radivoje Krstić, Aleksandar Dobrohotov, Slavko Eržen, Nikolaj Tarnovski, Vladimir Lebedev, Mirnij, Parlić, Stanišić, Drndarević, Runjanin, Antić, Rosijski, Barši.⁶⁸

Repertoar Baleta 1941-1944⁶⁹

Sezona 1941/1942.

Za dvadesetak godina baletskog rada u Narodnom pozorištu u Beogradu izvedena je prva premijera jednog srpskog baleta – “U dolini Morave” Svetomira Nastasijevića. Druga premijera bila je “Na baletskom času” Johana Štrausa sina i Jozefa Lanera. Izveden je i “Narodni divertisman” – Hristić, Nastasijević, Bošnjaković, Grebenščikov.

Sezona 1942/1943.

Balet je izveo 20 samostalnih predstava, u vezi sa operom 11.

Nastasijević – “U dolini Morave” (2), Hristić, Nastasijević, Bošnjaković, Grebenščikov – “Narodni divertisman” (9), “Kombinovani divertisman” (8); Ravel – “Bolero” (14), Štraus sin, Laner – “Na baletskom času” (6), Adam – “Žizela”, (7), Šopen – “Silfide” (6), Veber – “Poziv na igru” (1)

Sezona 1943/1944.

Premijere: “Bahanal” (10), “Balerina i banditi” (11), “Karneval” (10), “Fantastična simfonija” (1), “Čarobni dućan” (1)

Reprize: “Na baletskom času” (4), “Divertisman” (14), “Silfide” (1), “Valpurgina noć” (8), “Bolero” (9), “Žizela” (1), “Popodne jednog fauna” (3), “San o ruži” (5).

primabalerine, koreografa i pedagoga, Teatron 81/82/83, godina XVII, IX, 1993.

68 Podaci preuzeti iz više brojeva “Srpske scene”.

69 “Srpska scena”, br. 19. 1. juli 1942, I; br. 20. 1. juli 1943, II; Olga Marković, *SNP u Beogradu u periodu nemačke okupacije 1941-1944*, Teatron 84/85/86, godina XVIII, 1994.

Poslednji dani Pozorišta u okupaciji

Rad Narodnog pozorišta prekinut je usled savezničkog bombardovanja 16-17. aprila 1944. koja su se nastavila i u letnjim mesecima do septembra 1944. Zgrada kod Kneževog spomenika nije bila mnogo oštećena, ali su bile neophodne manje opravke prozora i vodovodne instalacije. Veliki broj članova Narodnog pozorišta, među kojima i prvaci Drame, Opere i Baleta, učestvovao je dobrovoljno u raščišćavanju ruševina Beograda, i to u Knez-Mihailovoj ulici. Dok su se obavljale neophodne opravke, Narodno pozorište je igralo predstave, provizorno, u velikom dvorištu škole "Ćirilo i Metodije" u Naselju Kralja Aleksandra. Za privremenu scenu određen je park u Bregalničkoj ulici broj 5. Više od meseca dana građena je scena u parku iza crkve Sv. Bogorodice. Od 29. juna do 30. avgusta 1944. Pozorište igra u tom prirodnom ambijentu. U Bregalničkoj ulici, za vreme izvođenja predstava, saobraćaj je prekidan, pa su postojali optimalni uslovi za rad umetnika i ugođaj gledalaca. Prva izvedena predstava bila je "Đido". Uspešno su igrani i "Ulični svirači" i "Nesuđeni zetovi", a i opere "Kavalerija Rustikana", "Pajaci", "Čarobni strelac", "Seviljski berberin". Poslednja predstava u Beogradu, za vreme okupacije, u izvođenju Srpskog narodnog pozorišta bila je opera "Seviljski berberin", 4. septembra 1944. a prihod je bio namenjen članovima pozorišta postradalim od bombardovanja.⁷⁰

Nakon oslobođenja

Nakon višednevnih borbi i ulaska trupa NOVJ u Beograd, u oktobru 1944, zajedno sa stvarnim kolaboracionistima i ratnim zločincima, uhapšeni su osuđeni na izdržavanje kazne ili streljani i neki ugledni umetnici Narodnog pozorišta.⁷¹ Streljano je oko 130 intelektualaca u novembru 1944. (dr Branko Popović, Svetislav Stefanović, Jovan Tanović, dr Ilija Pržić, glumci Aca Cvetković, Jovan Tanić i dr.) U toku 1945. većina članova umetničkog ansambla je odgovarala pred Sudom za zaštitu srpske nacionalne časti, a i pred internim Sudom časti u okviru Narodnog pozorišta.⁷² Posle 20. oktobra

70 Olga Marković, *SNP u Beogradu u periodu nemačke okupacije 1941-1944*, Teatron 84/85/86, godina XVIII, Beograd 1994.

71 Vidi *Pozorište u sećanju savremenika*, Teatron 78/79/80, godina XVII, 1993, Dokumentarna serija "Sudbine među nama" autora Feliksa Pašića, RTB; Posle oslobođenja Beograda umetnike u NP saslušavao je komesar Nikola Popović. Saslušane glumce je odvodio Branislav Anđelić, Popovićev pomoćnik u Siminu ulicu, gde se nalazilo specijalno odeljenje OZNE. Uhapšeni su potom odvođeni u zatvor u Đušinoj ulici a neki u Glavnjaču.

72 Građa Muzeja pozorišne umetnosti Srbije, dokument Internog suda časti NP, delimično oštećen, nezaveden. U dokumentu su date ocene moralnog ponašanja i umetničke aktivnosti članova NP u toku okupacije. U uvodnom tekstu stoji: "Sud časti je razmotrio držanje svih članova Narodnog pozorišta i njihov rad za vreme okupacije. U svom radu Sud se rukovodio

1944. otpušteno je oko 150 umetnika, uglavnom privremeno. Mnogi od njih su okrivljeni samo na osnovu sumnjičenja, prijava, šablonskih obeležja. Ljudi su olako dobijali etiketu izdajnika, neprijatelja i saradnika okupatora. Ta pojava je dovela do teških gubitaka za srpsku kulturu i umetnost. Pobednička svest Narodnooslobodilačke vojske nosila je u sebi i negativnu stranu – nekontrolisani osvetnički odnos prema mogućim krivcima. Ta pojava je bila svojstvena vremenu prelaska iz vojne uprave u civilnu vlast.

Još u toku rata, u NOP-u nastao je termin "Štuka-kultura" za kulturni život pod okupacijom. Taj termin je poslužio kao plašt za olaku osudu istaknutih naučnika i umetnika (Svetomir Nastasijević, Sima Pandurović, Miloš Đurić, a i ljudi koji su bili opredeljeni za levicu – Dušan Matić, Aleksandar Vučo).⁷³

Komesar Narodnog pozorišta, posle oslobođenja Beograda, postao je Nikola Popović,⁷⁴ bivši glumac Narodnog pozorišta i Umetničkog pozorišta i

osnovnim načelom pravosuđa, po kome je bolje da sto krivih bude pošteđeno nego da jedan nevin strada. Za takvo postupanje Sud je našao najveću podršku u velikom držanju druga Maršala Tita, koji je pružio ruku pomirnicu svakome koji se još mogu spasiti i velikom amnestijom učinio da se svi zabludeli i zavedeni nađu na konstruktivnom i pozitivnom poslu izgrađivanja naše zemlje". Primer rada Internog suda časti NP – Ocena ponašanja Živane-Žanke Stokić: "Zbog svoje gramzljivosti za novcem i svog labavog karaktera počinila je niz grešaka, nedostojnih njenog imena i umetničke reputacije. Zaslužuje osudu i da joj se uopšte zabrani javni rad". Godine 1945. osuđena je na osam godina gubitka građanske časti pred Sudom za zaštitu srpske nacionalne časti.

73 Gojko Tešić, *Zli volšebnici, bibliografija polemika i pamfleta, 1934-1943*, Beograd, Novi Sad, 1983, knjiga 3, str. 843-849; Tešić navodi članak autora Đorđa Jovanovića, pod pseudonimom Danilo Dragić, u "Glasu Jedinstvenog Narodnooslobodilačkog fronta Srbije" II/1-2, 1943, str. 4-6. Skraćena verzija članka je objavljena u "Borbi", br. 12. 26. XI 1944, str. 2; Đ. Jovanović između ostalog, kaže: "Srpski kulturni radnik, koji ne vodi borbu protiv hitlerovskih dželata i njihovih nedićevskih prirepaka, objektivno je izdajnik i prema srpstvu i prema kulturi, ma koliko subjektivno voleo svoj narod i poštovao kulturu... Nije, dakle, dovoljno da jedan srpski kulturni radnik ne bude na strani okupatora, već je neophodno da se bori protiv njega... Divljaštvo je, a ne kultura, da u Beogradu radi dvadesetak pozorišta, dok se u tom istom Beogradu svakodnevno streljaju pravi Srbi ili ih policijski agenti jednostavno ubijaju po ulicama."

74 *Nikola Popović (1907-1967), komesar NP 1944*. Dramski je i filmski glumac. Završio je malu maturu, ali je docnije stekao visoko pozorišno obrazovanje. Režiju i glumu studirao je u Berlinu. Diplomirao je na Piskatorovom univerzitetu pozorišnih nauka i apsolvirao na Rajnhartovoj akademiji za režiju i glumu. Izvesno vreme je radio u Visokoj filmskoj akademiji u odseku režije u Berlinu. Počeo je da glumi 1924. u Akademskom pozorištu, ali je kao profesionalac stupio na scenu 1. marta 1926. u NP u Beogradu i igrao honorarno, a od 1930. do 1939. stalno. Od 1939. do 1941. član je Umetničkog pozorišta. Bio je njegov osnivač, reditelj i glumac. Odlazi u partizane 1941. Jedan je od osnivača Pozorišta (Kazališta) narodnog oslobođenja. Sredinom 1943. osnovao je i prvu filmsku sekciju pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, u Drvaru. Posle oslobođenja Beograda bio je komesar NP do 1. decembra 1944. Jedan je od inicijatora stvaranja jugoslovenske kinematografije; B. Stojković nd. str. 651-652.

borac NOR-a od 1941. i član Pozorišta narodnog oslobođenja, formiranog u toku rata na slobodnoj teritoriji. Na toj dužnosti bio je do 1. decembra 1944, kada upravnik postaje Milan Predić⁷⁵, koji na tom položaju ostaje do sredine 1947.

Aktivnost drugih pozorišta

"Srpska scena" je uzgredno pratila i pozorišni život u Beogradu i Srbiji. Predstavljeno je Umetničko pozorište (uprava, glumci, aktivnosti, repertoar).⁷⁶ Upravnik je bio Velibor Viktor Starčić, a istaknuti glumci su, osim Starčića, bili Blaženka Katalinić, Mimi Predojević, Vanja Marković, Mira Todorović, Stanko Kolašinac, Teja Tadić, Aleksandar Stojković. Igrali su na Kolarčevom univerzitetu i na letnjoj pozornici na Kalemegdanu. Značajno je bilo i Akademsko pozorište. Upravnik je bio Miodrag Penčić Poljanski a istaknuti glumci Sonja Aradski, Branka Pavlović, Olivera Đorđević, Rade Marković, Mihailo Bata Paskaljević i Severin Bijelić.⁷⁷ Časopis je predstavio i aktivnost pozorišta "Srbozar", koje je u junu 1942. osnovala Srpska zajednica rada, tj. njen kulturno-umetnički osek. Pozorište je igralo u palati bivše Radničke komore u Beogradu, a gostovalo je po Srbiji, igrajući predstave za radnike. Srpska zajednica rada je bila državni sindikat koji je kontrolisao radništvo i propagirao zvaničnu ideologiju.⁷⁸ Pomenuta su i druga pozorišta u Beogradu: Srpsko savremeno pozorište, Srpsko povlašćeno pozorište, Satirično pozorište – "Bodljikavo prase", pozorište G. Životića, Beogradsko omladinsko pozorište, Omladinsko pozorište sa Senjaka "Scena", dramska trupa Crvenog krsta. Dati su podaci o Niškom narodnom pozorištu, koje je

75 Milan Predić (1881-1972), upravnik NP 1944-1947. Proveo je 21 godinu u NP u Beogradu, kao sekretar dramaturg, direktor Drame i upravnik. Uneo je nov evropski duh i viša umetnička merila u pozorište. Gimnaziju je završio u Beogradu, a studije književnosti u Parizu 1901-1907. Radio je kao suplent u Požegi i u III beogradskoj gimnaziji. Bio je aktivan u krugu oko Bogdana Popovića, Jovana Skerlića i "Srpskog književnog glasnika". 1909/1910. za uprave Milana Grola radio je kao sekretar-dramaturg u NP. Bio je i na pozorišnim studijama u Minhenu. Od 1911. bio je dramaturg, odnosno direktor Drame do I svetskog rata i posle njegovog završetka do 1924. Od tada, posle povlačenja Milana Grola, bio u tri navrata upravnik NP: 1924, 1925-1933, 1944-1947. Stručno se usavršavao u Parizu, Minhenu, Berlinu (reditelj Maks Rajnhart), Milanu, Beču i Rusiji. Posle I svetskog rata on je sa Milutinom Čekićem i Milanom Grolom bio organizator i obnovitelj pozorišne aktivnosti i tvorac prvog poratnog repertoara. Kao upravnik osniva i razvija sva tri umetnička sektora – dramski, operski i baletski; B. Stojković nd. str. 596-597.

76 "Srpska scena", br. 1, 1. oktobar 1941, I.

77 "Srpska scena", br. 3, 1. oktobar 1942, II.

78 "Srpska scena", br. 8, 16. decembar 1942, II; B. Petranović, nd. str. 480; M. Borković, nd. str. 52, II. Srpska zajednica rada je tražila od Ministarstva prosvete i dobila odobrenje da pripadnici radničkog podmlatka, u grupama od najmanje 20, mogu posećivati predstave sa popustom od 25%, pod uslovom da one kod mladih radnika razvijaju "nacionalna osećanja".

ustanovljeno kao državno oblasno pozorište. Upravnik je kraće vreme bio Živojin Petrović, a tokom rata Konstantin Atanasijević, pozorišni kritičar "Vremena". Istaknuti glumci bili su Živka Srdanović, Dobrila Džimić, Elka Petrović, Stevan Jovanović, Dragutin Todić, Miodrag Avramović, Sima Janićijević.⁷⁹ Pomenuto je i Srpsko narodno pozorište Dunavske banovine iz Novog Sada sa privremenim sedištem u Beogradu, Narodno pozorište Dunavske banovine iz Novog Sada, sa privremenim sedištem u Požarevcu i Pozorište Udruženja glumaca Srbije. Praćena je i aktivnost naših pozorišta i u zarobljeničkim logorima. Prenošeni su članci iz časopisa "Kolo" (podaci o božićnom i uskršnjem pozorišnom programu). Čitaoci su obavješteni o poseti operskog prvaka Stanoja Jankovića zarobljeničkom logoru u Ofenburgu kod Badena, prilikom njegovog gostovanja u Nirnberškoj operi (u zarobljeništvu su bili istaknuti umetnici Predrag Milošević, Staša Beložanski i dr.). Praćena je pozorišna aktivnost u Evropi i svetu, u Nemačkom rajhu i zemljama koju se okupirali Nemci i nemački saveznici (Japan, Italija, Bugarska, Norveška i dr.). Inostrani pozorišni ansambli su tokom Drugog svetskog rata gostovali u Srbiji: Berlinski kamerni orkestar sa dirigentom Hansom fon Bendom, Hamburško državno pozorište, Berlinska filharmonija, Zemaljsko pozorište nemačke narodne grupe iz Rumunije, Paul Sikst, generalni muzički direktor u Vajmaru, dirigent Franc Jung, solista Herman Rojter, violinista Dunšede, Eugen Bodart i Irmgard Harnehauzen i umetnici iz Rumunije, Mađarske, Bugarske i Slovačke. Brojni umetnici iz SNP su gostovali u inostranstvu. Operski pevači, Dušan Đorđević u Bratislavi, Stanoje Janković u Nirnbergu, Danica Ilić i Melanija Bugarinović u Beču, Zdenka Zikova u Pragu, sekretar Opere Rihard Vestermajer boravio je u Budimpešti, Beču i Bratislavi; baletski umetnici Anatolije Žukovski i Mira Vasiljeva u Berlinu Miloš Ristić u Kolombu – Cejlon i Nataša Bošković u Bataviji – Java. Glumci iz Srpskog narodnog pozorišta su igrali predstave i širom Srbije.

Summary

"Srpska scena"

A contribution to the history of theatrical life in Belgrade.

Circumstances in Serbia during the German occupation

(German military administration and Serbian organs of authority)

People who edited *Srpska scena* (Serbian scene), journal of the Serbian National Theater in Belgrade, were at first full of artistic and human energy with a desire to make the journal as good as possible. *Srpska scena* issues were abundant both in volume and in contents and very attractively designed. As the war approached its end, both the quality and volume of the journal declined. This was particularly visible during the last season of the paper 1943/44. The last issue appeared as a double

79 "Srpska scena", br. 18, 20. jun 1942, I.

volume dated 16 March - 1 April 1944. The same happened to other dailies, weeklies and journals in occupied Serbia.

Although theatrical activity in Serbia was under the control and in the competence of German occupation authorities and Gen. Milan Nedić's Serbian government, we must point out that these ideological influences were somewhat less visible in *Srpska scena*. They reflected in published speeches and statements of the theater manager Jovan Popović. The occasions when he spoke publicly were: the beginning and end of the theater season, significant religious holidays (St. John the Baptist, patron saint of the Theater, St. Sava), celebration of the 100th anniversary of the first theater performance in Serbia, opening of the refurbished theater building by the Knez (Prince's) monument. In some of these festive occasions, except the opinions of prominent artists, scholars, cultural and theatrical workers, their views presented also Milan Nedić, Đorđe Perić, Lazar Prokić, Milorad Nedeljković, all regime prominents. Generally speaking, *Srpska scena* was a professional journal dedicated to theatrical art which offers a true picture about the activity of the National Theater in Belgrade during the occupation. We learn numerous and detailed information about artistic activity, personnel and technical issues of the Theater. Reading *Srpska scena* we get insight into theatrical life during war in Belgrade, as well as in Serbia and in the world. *Srpska scena* lived during World War II a different, artistic life and offered interesting information to people belonging to theatrical profession and all other artistic fans. The editors and staff had an illusion that their journal allows the escape from rude war reality into the world of art. Continuity in publishing of the journal of the biggest Serbian theater was important for our theater and culture in the years under occupation marked by human suffering and poverty.

The greatest attention in the journal was dedicated to the activity of the Belgrade National Theater during the German occupation 1941-1944, often ignored, discredited or misinterpreted. In spite of ideological and other forceful influences to which the National Theater was exposed during war and immediately after liberation, one may point out that our most significant theater nevertheless was not artistically degraded. The actors maintained the continuity of artistic activity and saved the Theater from negative impacts as much as it was possible in war circumstances.